

ТИЖНЕВИК - REVUE HEBDOMADAIRE - TRIDENDE
UKRAINIENNE

Число 20-21 (223-229) рік вид. VI. 25 травня 1930 р. Ціна 2 фр. (Prix 2 fr.)

В неділю 25 - го травня в 4 - ті роковини смерті

Симона Петлюри,

Голови Директорії, Головного Отамана
Військ Української Народньої Республіки,

відправлено буде о II год. вранці в Грецькій Пра-
вославній Церкві — (5, Rue Georges Bizet, Paris 16)

— за спокій душі його службу Божу, а в 12.30 на мо-
гілі на кладовищі Monparnasse — панахиду.

Париж, неділя, 25 травня 1930 року.

Четверта річниця...

Чотири роки з часу смерти Симона Петлюри, страшної, трагічної смерги людини, з іменем якої зв'язано цілу епоху нашої боротьби за визволення й державність. Чотири роки з того часу, що на вулицях Парижа влав пронизаний кулями з руки найманого ката — вождь української нації.

Схилимо чоло при згадці його чистого імені, такого величного для нас, і такого страшного для ворогів. Мовчанкою воздаймо гольд і пошану його святій пам'яті. Опустім на знак жалоби наші прапор і національні, кольори яких так любив він за життя свого.

І згадаймо його власні слова :

«Кров закінчує глибокі процеси національних емоцій, усвідомлень, організаційної праці, ідеологічної творчості, всього того, що нація і свідомо, і іраціонально використовує для ствердження свого права на державне життя. Кров, пролита для великої мети, не засихає. Тепло її все теплим буде в душі нації, все відіграватиме ролю непокоючого, тривожного ферменту, що нагадує про нескінчене і кличе на продовження розпочатого».

І задаймо собі питання, чи зрозуміли ми всю глибочінь цих проникновенних слів? Може, зрозуміли. Але чи сповнили цей заповіт, чи довели до кінця «нескінчене»? Ні, не сповнили ще... Чи ж повинні сповнити? Повинні, бо кров його, найкращого сина української нації пролита за крашу долю нашої нації, не засохла і жила й жити буде не тільки в наших душах, але і в майбутніх поколіннях, що прийдуть по нас, увесь час будючи до чину, до здобуття, до остаточної перемоги нашої визвольної ідеї.

Най же в цей день національної жалоби, в день смутку — його кров безневинно пролита — буде отим непокоючим тривожним ферментом, що «нагадує про нескінчене й кличе на продовження розпочатого».

Най образ його, що всі свої сили, енергію й здібності, а зрешті, й життя своє на вівтар батьківщини во ім'я визвольної ідеї віддав, — най його образ і надалі буде тою рушійною силою, яка двигала нами за життя його і не переставала нас вести і після передчасної смерти його.

Най буде ім'я його, таке ненависне і страшне для ворогів, чужих і своїх, але таке дороге і незабутнє для нас, оповите жалобою й пошаною, зв'язане своїм глибоким змістом зо всіма нашими стремліннями до державного і незалежного життя, — най буде воно благословенне од нині і до віку

Державний провід Симона Петлюри.

У відповідальні хвили нашої історії, — в ті критичні хвили, коли на терезах історії важиться доля українського народу, — з глибин нації повстають особи, що на них наче зосереджується вся її потенційна сила. Це позначається звичайно в момент національних революцій, коли з найбільшою яскравістю виявлялися непереривність державних традицій української нації, життєвість її прагнень до власного незалежного державного життя. В наш час тої великої революції на сході Європи, що ми її свідками були, вождем народа, якому доля ввірила провід в державному життю нації, був Симон Петлюра.

Симон Петлюра, глибокий патріот український, своєю попередньою громадською працею підготував себе до діяльності, що створила його постать, як одну з найвиразніших в історії нашого національно-державного чину. Так ще жива пам'ять про його, — ще кровоточить рана його смерти в душах українських. Історія ще не дала свого остаточного вердикту, — Симон Петлюра, навіть небіжчик, надто ще свіжий матеріял для неї, тим більше, що чин його й тепер перманентно продовжується в лінії його ідейного заповіту; але й для нас, сучасників Симона Петлюри, не викликає сумніву, що ім'я його не можна стерти з визначніших сторінок історії України та що займе воно на тих сторінках почесне місце.

Згадана свіжа сучасність, так би мовити — текучість чину Симона Петлюри, дуже утруднює оцінку його діяльності та питомої ваги його особи в подіях останнього десятиліття. Не закінчилася ще боротьба за ті ідеали, що їх втіленням був небіжчик, і хто ще знає, чи пройшла та боротьба свої найгостріші кроки; це струме сучасного дослідувача, щоб не торкатися де-яких важливих сторін його діяльності, що взагалі не можуть висвітлюватися в процесі їх переведення. Мимоволі доводиться зазначати лише загальні лінії державного проводу, обмежитись лише тим, що в нинішніх обставинах може бути приступним для загального відома, та ширше використовувати матеріял друкований чи взагалі так чи інакше оголошений. Технічною перешкодою стає сама неприступність більшости — і найбільш цінного, документального — матеріялу в нинішніх умовах нашого життя й дослідної праці на основі такого матеріялу. Та по-за всім тим маємо обов'язок висвітлити державну діяльність Симона Петлюри бодай в умовах сучасної можливости, в глибокій певності, що відновлення ідей його в пам'яті сучасників стає новим ферментом дальшої непереривности «чину Симона Петлюри»*).

I

Основна думка, що проймає весь національно-громадський світогляд Симона Петлюри, освітлює і зв'язує всі окремі сторони того світогляду в одну органічну цілість, це — ідея української державної незалежности. Це альфа й омега і теоретичних міркувань його, і практичних його змагань. З цієї ідеї він завжди в усіх справах виходив і до неї зводилась вся його діяльність. Симон Петлюра це справдішне втілення ідеї української державної

*) Вважаю за свій обов'язок принести глибоку подяку А. М. Лівницькому за ласкавий дозвіл переглянути де-які листи небіжчика, адресовані б. Голові Ради Міністрів У. Н. Р.

незалежності, — остільки безсумнівне, ясне, навіть яскраве, що в цьому факті криються причини і надзвичайної, глибокої, навіть якоїсь містичної популярності його серед народніх мас, що свідомо чи інтуїтивно відчували реальне значіння тої ідеї, і так само причини глибокої ненависти до самого його імені з боку всіх тих елементів, своїх і чужих, що їх об'єднує негачія справи української державної незалежності. «Петлюрівщина» це — термін, винайдений чужинськими ворогами нашої державної справи, що лим винаходом мали на увазі здискредитувати ідею нашої державности, звівши її до значіння індивідуальних змагань одної особи. Проте що саму вигадку радо підхопили й широко засвоїли і — так би мовити — «внутрішні» вороги нашої державної ідеї, що невдало прикривають її порушення термінологією союзу —направо чи наліво. І, не помиляючись, можна гадати, що коли епітет «мазепинство» вдержався цілих двісті літ, то назва «петлюрівщина» в устах ворогів нашої державности не зникне й тоді, коли справа нашої державної незалежности, так високо піднесена Симоном Петлюрою, стане фактичною й безперечною дійсністю, аж поки справу незалежности української вороги наші не лише як самий факт приймуть, але й ідейно засвоять.

Діяльність Симона Петлюри в сфері державної була чинним проявом його засадничих ідейних міркувань, його державної ідеології. Думка його в цьому напрямі дуже ясна й категорична; переконання, що він ним перейнявся, не викликає затим найменшого сумніву ні вагання і займає його увагу лише технікою, доцільністю способів переведення в життя незаперечної ідеї. «В українську державність ми віруємо, українську державність ми ісповідуємо, — каже Симон Петлюра, — в її неминучості ми переконані. Для нас вона є до певної міри живою реальністю, бо ідею її ми носимо в серці, бо її духом, потребами овіяне все життя. Ще не затих гуркіт «рідних гармат» недавньої боротьби за нашу державність, ще не засохла свята кров, пролита мучениками і лицарями її, ще не розвіявся той дух боротьби, що піднімав вірних синів нації на велике діло і поведе ще знову їх за собою, щоби допровадити до кінця розпочатий віками національний чин. Дух цієї боротьби овіває націю, і нас, частину її, що перебуває на чужині та згідно з законом розподілу національних сил працює в органічній єдності з нею для звільнення отчизни. Ми занадто живо відчуваємо цей дух боротьби, щоби перейти до порядку дня над засобами найдоцільнішими для успішного її закінчення; ми занадто шануємо ціну крові, яку пролили наші незабутні лицарі і яка без перестанку до наших днів летіється на Україну, щоби не схилитися перед їхніми могилами і не додержати тих заповітів, що їх вони перед своєю смертю, або фактом самої своєї смерті — найбільшої жертви для отчизни — переказали нам» («Тризуб», ч. I). Жертвам крові, що виявляли найбільшу самопошану та відданість державній ідеї, Симон Петлюра надає першорядне значіння в процесі досягнення ідеалу державної незалежности. «Шлях звільнення кожної нації густо кропиться кров'ю. Нашої — так само. Кров'ю чужою і своєю. Ворожою і рідною. Кров закінчує глибокі процеси національних емоцій, усвідомлень, організаційної праці, ідеологічної творчости, всього того, що нація і свідомо і ірраціонально використовує для ствердження свого права на державне життя. Кров, пролита для цієї величної мети, не засихає. Тепло її все теплим буде в душі нації, все відограватиме ролю непокоючого, тривожного ферменту, що нагадує про нескінчене і кличе на продовження розпочатого...». «Хай свято сьогоднішнє, — каже він з приводу річниці святкування 22 січня 1918 року, — навчить нас шанувати пам'ять полеглих і бережно плекати традиції боротьби за українську державність, такі чисті і проречисті, такі ушляхотнюючі, бо й оправдані й окроплені святою кров'ю найкращих синів нації... З цим чуттям завжди переживаю я наше свято державности. Воно все звязується у мене з дорогами — незабутніми образами тих, хто дав нам право його святкувати, подібно до того, як величаві мелодії нашого гимну, що в цей день здаються особливо урочистими, а слова обов'язуючими, — все зливаються з передсмертними стогнаннями тих, чий дух тоді тільки повірити в ширість і поважність нашого святкування, коли ми не словами — спі-

Симон Петлюра
(фот. Губчевського. Київ)

нами, а ділами докажемо нашу моральну вартість бути достойними свята. Хай же в цей день ми глибоше, як коли, відчуваємо велику вагу перед-смертних заповітів наших лицарів!» («Тризуб», ч. 15).

Основи української державної незалежності бачить Симон Петлюра як у тій свідомості нації, що стала спадщиною традицій минулого, так і в реальних потребах сучасного життя українського народу. «Дорогою вона є для нас — та державність українська і по спогадах історичних, і тими забезпеченнями, що їх вона може одна тільки дати для вільного та всебічного розвитку генія українського» («Тризуб», ч. 1). Традиції державности, на переконання Симона Петлюри, не вмірає, відроджується, відживляє нові змагання до власного незалежного життя і стає запорукою кінцевого їх доконання. «Коли ідеал наш ще не досягнуто, — каже він, — то це ще не означає неможливості його досягнення. Ясно ж, що акт 22 січня 1918 р. повстав ні з чого іншого, як із почуття нації воскресити традиції минулого нашого життя і волі однині жити самостійно. Коли ж наші традиції в минулому переривалися Переяславським трактатом, там вони знаходили своє, хоч часове, воскресення в часи Дорошенка, в часи Мазепи і нарешті ясно знов повстали вже в наші часи. А разом з цим воскресенням — колосальні процеси «віднайдення себе», поставлення себе, так мотиви, на певне місце в «часі і просторі», розвинення всіх галузів нашого власного економічного, політичного й духового життя — розпочалися, і свідком цих процесів не тільки ми, але й Європа» («Тризуб», ч. 4).

Традиції минулого стають внутрішнім духовим стимулом для досягнення тих завдань, що стоять перед реальними потребами сучасних і даль-ших поколінь нації. Тільки в умовах власної державности можуть знайти задоволення ті потреби, тільки в цих умовах національний геній може досягти всебічного розвитку. «Пригнічений в своєму виявленню на протязі віків низкою несприятливих географічних і міжнародних обставин, він все ж схоронив у собі величезні творчі можливості, перед якими безсилями показали себе зовнішні сили чужого насильства. Нація, що має в собі ці можливості, не може не здійснити свого ідеалу державного і не може не виконати своєї історичної ролі для людства. Вірячи в її сили, відчуваючи їх в собі, ми з певністю і на майбутнє її дивимосся. Україна, як самостійна Держава, стане реальністю як в життю народу нашого, так і перед широким світом. Вона має для цього потрібні дані. І сьогодні вона могла б уже бути тим, чим неминуче буде завтра, коли б творчі державні змагання її народу «вчора» не були затримані в своєму закінченню насильством історичного ворога та збігом несприятливих міжнародних об-ставин» («Тризуб», ч. 1).

Глибокі ідеологічні та життєві стимули народніх змагань до державної незалежности стають порукою непереможности тих змагань. «Ці змагання, — глибоко переконаний Симон Петлюра, — лише стримано, — тільки ж не вбито. Їх живе джерело розлилось по артеріях національного організму і свою живучу і животворну функцію провадить, на-біраючи в цьому процесі нових сил і шукаючи нових шляхів для досягнення нацією її державної мети. Пройде для цього потрібний час, минуть строки підготовчої праці, — мета буде осягнена» (Там таки). Все це логічно при-водить до неможливості зрікатись найдорожчих ідеалів, найжиттєвіших інтересів нації. «Логика розвитку національного руху на Україні веде до повторення військових подій 1918-1920 рр. Ми хотіли би, щоби неми-нучість їх була засвоєна ширшими кругами громадянства, як і той факт, що цей конфлікт матиме місце незалежно від форми влади в Росії. Всі вони для нас мають однакову вагу, бо однаково не миряться з існуванням державної незалежности України і однаково будуть боротися проти неї і з нею, як політичними, так і мілітарними засобами. Між царською Росією і сучасною комуністичною для нас немає різниці, бо обидві вони уявляють собою тільки різні форми московської деспотії та імперіалізму. Ідеал державности української не може бути втиснутий в вузькі межі федерації, конфедерації, тим більше автономії, ні з Росією, ні з ким би то не було. Всі ці форми «братнього» співжиття ми на протязі нашої

сіторії добре на собі зазнали і відчули, переконавшись в деструктивно-деморалізуючому впливові їх на наш народ» (Там таки).

Це було глибоке переконання, що його твердо й неухильно переводив Симон Петлюра в усій своїй чинності не лише публічній, що нею позначилися національно-державні змагання наші за останнє десятиліття, але й послідовно додержував і в усіх приватніх відносинах своїх. В листі до б. Голови Ради Міністрів А. М. Лівичького він переказує свою розмову з чужинцями, що належали до одної з лімітрофних держав. Вони в засаді сприятливо ставились до української державної незалежності, лише висловлювали де-які свої сумніви, винесені з розмов із росіянами. Росіяне впевняли їх, що федерація цілком задовольнить Україну, бо населення має симпатію до «Петлюри і його програми» тільки тепер; що ж до дальшого то самостійницькі змагання українського народу, — переказували вони, — можна буде паралізувати, «знищивши Петлюрівщину» розумними засобами демократичного характеру, «разом, звичайно, з Петлюрою». Отже, — ставили вони питання, — Чи український народ матиме остільки характеру, державної дисципліни, щоби витримати федераційні заходи Москви і піддатись під вплив останніх? «Мені прийшлося одповісти, — пише С. В., — що «Петлюру», коли ходе не про особу, не так легко знищити, як думають росіяне, і спинити природній розвиток національної свідомості провокаційними заходами федерації ледве чи пощастить росіянам. Як реальний політик, я знаю, що в остаточному моменті справа федерації чи «самостійности» України вирішуватись буде підрахунком організованих сил нашої нації, як політичних, так і військових. Коли це питання буде вирішуватись за мого життя і за мою чинноу участю, то я все робитиму, щоб в цьому моменту українська армія мала десятки тисяч гармат і сотні тисяч рушниць. Маючи це знаряддя в руках, навіть українські соціалісти інакше розмовлятимуть з своїми «дорогими камратами» — росіянами з II Інтернаціоналу. Коли ж у провідирів українського народу в рішаючий момент не буде *техничних* засобів, тоді як такими володітимуть росіяне, то в цих умовах, звичайно, Україну можуть силою *зфедералізувати*. Але на цей випадок відповів С. В., що такий висновок швидко дав би себе відчутти й усім лімітрофним державам, — їм так само загрожувала б «приємність і перспектива федерації», а це знову привело б до спільних зусиль їх порвати федераційні кайдани поновленої тюрми народів (лист С. В. Петлюри до А. М. Лівичького, 16-V-1926 р.).

II

Коли мова йде про національно-державну ідеологію Симона Петлюри, не можна обминути тих ідей його, що торкалися постулату соборности і зволікали на його гіркий одіум з боку земляків, які належали до території по-за радянською Україною. Справа ця, болочка в сучасних ненормальних умовах життя українських меншостей, ще більше дражливості набрала в гострому трактуванні її з боку як представників цих меншостей, так і представників де-яких велико-українських політичних угруповань, що використовують її й досі, як демагогічний засіб політичної боротьби. Тенденційність з боку опозиційної критики полягала й полягає в тому, що Симону Петлюрі засвоюється свідомо-добровільне зречення певних українських територій, в припущенню фактичної можливості їх задержання в цілокупності всієї української землі-держави. Нинішня стадія нашої державної справи, коли не посідаємо й мінімального шматка державно-незалежної української території (коли не оперувати з фікціями большевицької незалежності), здавалося б, руйнує в основі всі такі припущення й логічні з них висліди та, навпаки, приводить до вислідів більш реального значіння; але ця логіка фактів мало впливає в певних умовах, і це викликало Симона Петлюру до з'ясування своєї дійсної позиції в так званій справі соборности, — кажемо «так зваїй»

тому, що, визнаючи всю велику вагу постулату соборності, не можемо погодитись з де-якими сучасними формами його викривлення.

Засаднича думка Симона Петлюри в цьому питанні та, що основою української державної незалежності, тою базою, на якій вона мусить зродитися і для дальшого процесу опертись, єсть основна територія басейну Дніпра, так звана в останні часи Наддніпрянська чи Велика Україна, що історично була базою нашої державності. «Ми стоїмо на тому, — каже він, — що тут, на Великій Україні, зріють події загально-національного масштабу і що проблема української державності може бути вирішена в першу чергу тільки на цих землях. Стане дійсністю українська держава над Чорним Морем і на обох боках Дніпра, тоді питанням тільки часу буде реалізація ідеалу соборності земель українських і об'єднання їх біля державного перджерела. Ось через що для початку мислиться державна незалежність, а потім вже соборність України. Ось через що, стоючи на ґрунті соборності, ми вважаємо, що найпростішим шляхом до неї є шлях тих можливостей, які при даній зовнішній і внутрішній ситуації надаються до здійснення. Заявляючи себе прихильниками реальної політики в справах одбудування нашої держави, ми будемо дбати про належну оцінку кожного з тих внутрішніх чи зовнішніх чинників, які можуть бути корисними в її змаганнях до державної самостійности. Ми залишаємо охоче й наперед фразеологію національного максималізму тим, хто має до неї нахил, бо ніколи ні одна нація в світі не доходила до своєї мети тим шляхом; натомість ми дбатимемо про здійснення українським громадянством тої «чорної», колосальної своєї масштабом праці, яку воно повинно перепровести в сучасні переходові і переломові періоди нашої історії» («Тризуб», ч. I).

Справа ров'єднання національних інтересів українських глибоко аймає увагу Симона Петлюри. В листі до мене 11.ІІ.1924 року він по-дробно спинається на цій справі. З приводу де-яких фактів, що свідчили про тертя у територіяльних відносинах на еміґрації, він пише, що ці факти «в моїх очах є вивлом того проклятого політичного дуалізму, що існує поміж нашими галичанами і що вже багато дався в знаки нашій загально-національній справі. Це він був головною причиною наших неуспіхів в боротьбі за державність... В тих умовинах, що утворилися на фронті 1919 р. — після зрадницького удару в спину з боку галичан, — кажу з повною свідомістю про це — не залишилось ніякого виходу, щоб продовжити нашу організовану боротьбу з большевиками, як тільки схоронити фронт і поспробувати співділання з поляками...»). Для мене ясним є, Олександрє Гнатовичу, що поки існуватиме політично-державний дуалізм між нами та галичанами (хай в думках і програмах політичної праці), справа української державности стоятиме на непевному шляху. Факт існування «двох Урядів» — Наддніпрянської і «Західної Области» є абсурд і політична недоречність... Цього факта — двох Україн — не може зрозуміти чужинецький політик, як з другого боку він не може не свідчити про брак у української нації ясного — практичного — програму не тільки будівництва своєї Держави, а й певної тактики боротьби за неї... Коли не переберемо галицького сепаратизму, то він боком вилізе Україні і знову нанесе нашій справі такий самий тяжкий удар, як за тих часів, коли Галич блокував з Суздалем проти Київів, або коли галицька армія блокувала з Денікиним... теж проти Київів».

Небезпека цього локального «дуалізму», що змагав до одночасового об'єднання всієї етноґрафічної української території, знаходить дісву

*) В другому місці про Варшавську умову він пише: «Варшавська умова 22-го квітня 1920 р. була історично вимушеним актом, неминучим ланцюгом в ході політично-мілітарних подій нашої новітньої історії, а не шугучим утвором політичної нерозважливости чи злої волі, як де-хто легковажно і поверхово думас про неї. Її усні моменти були відомі відповідальним діячам, що підписували її, але не могли бути переборені чи нейтралізовані через об'єктивні причини міжнароднього характеру» («Габор», I, стор. 57).

критику Симона Петлюри. «На сьогодні, — пише він, — українське громадянство може ставити для діяльності своєї тільки ті завдання, які воно в силі поконати. Підрахунок наших сил і організаційних засобів каже нам, що територіально-максималістичні гасла ні сьогодні, ні в умовах нової боротьби з большевиками не можуть бути зреалізовані, а через це в основу політичної діяльності українського громадянства в справі кордонів України повинен бути покладений р е а л ь н и й прогірак можливих досягнень... Життя і досвід мусять нас навчити чуттю дійсності і не перебільшуванню власних сил. «Обняти необ'ятне» Україна, після років чужоземної виснажуючої окупації і господарчої руїни, не буде в стані і обмежитися реалізацією свого державного ідеалу на території доступній її адміністративному опанованню, не наражаючись на зайву боротьбу і конфлікти за частини своїх етнографічних земель, що в результаті революційних подій попали під владу сусідніх держав. Коли б боротьба за ці землі була допущена, при тих умовах, про які йде мова, то здійснення ідеалів української державности, беручи на увагу і внутрішні національно-українські відносини і зовнішню ситуацію, кончилося б новим розбиттям національних сил і новою невдачею: вона ще на кілька десятиліть відкинула б здійснення ідеалу української державности. В зв'язку з цим в загально-національній політиці українського народу часткові інтереси окремих його земель та областей повинні бути підпорядковані інтересам Великої Наддніпрянської України, а на боротьбу з московською небезпекою повинно звернути головну і виключну увагу. Шлях до української держави стелиться через Київ, а перші цеглини будівлі теж закладаються на київських горах. Ця основна лінія національної політики й оцей основний постулат національно-державного програму не повинні ні заплугуватися, ні ускладнитися локальними інтересами, бо останні мають значіння другорядне і можуть бути поладжені тільки тоді, коли в столиці України сидітиме свій національний уряд. Логічним висновком з такої концепції української державности буде покінчення з українським політичним дуалізмом, який лише призводить до роз'єднаності національних сил і спричиняється до утворення «розбитого корита» на ґрунті невдійснених державних замірів». До такого висновку приводять приклади повстання інших національних держав. «Таким шляхом можливих досягнень, при даній політичній ситуації як внутрішній, так і зовнішній, йшла Італія, Румунія, Сербія. Цим тільки шляхом і Україна свій ідеал державний здійснити може. А особливо тепер, коли де-які з сусідів її закінчили свою консолідаційну працю і утворили за допомогою впливових світових чинників, організовали держави, з сильними езекутивними органами, що дають собі раду не лише з внутрішніми тертями, але й для зовнішніх завдань з успіхом можуть бути вжиті. Існування організованих сусідніх держав є для України фактом реального значіння, недооцінка або ігнорування якого в політичному та мілітарному відношенню було би шкідливим». Безоглядний і неодкладний максималізм національний необхідно доведе нас до неминучої державної катастрофи в недалекому майбутньому, коли б він навіть часово був доконаний. «Неполадження стосунків з організованими сусідніми державами, навіть при сприяючих внутрішніс-національних відносинах на Україні, могли б ускладнити процес буди-ництва нашої держави і завдати йому дошкульні удари, які в стані на нівель обернути творчо-будівничі змагання української нації... Політично-мілітарне порозуміння цих держав з Московщиною (якою завгодно: чи царською, чи республіканською чи, нарешті, совітською) за рахунок і проти України є можливим, а при певних умовах, і неминучим. Прецедентів у дипломатичній історії XVII і XVIII в.в. масмо для цього досить». Не буде нічого дивного і несподіваного, коли вони наново повторяться і утворять ситуацію для України, аналогічну тій, в якій прахом пішли шляхотні заміри і патріотичні плани трагічного гетьмана Петра Дорошенка» («Трибуна України», кн. третя, 10-11).

Іншого національного й доцільного шляху в процесі боротьби за державну незалежність України Симон Петлюра не визнавав і не уявляв. В листі до К. А. Мацієвича, одповідаючи на його інформації про те, що зараз знову поважного значіння набірає принцип «спочатку соборність, а потім незалежність», він пише так: «Бути в якій хоч мірі причетним до цього приспання національної волі, до пригашення національної енергії в напрямку державного усамостійнення національного життя, а фактично надцерблення національного ідеалу я не хочу і не можу. Думаю, що ця роля не випадає не тільки мені, а і всім політичним діячам, що так чи інакше звязали своє ім'я з кров'ю та жертвами нашої боротьби за самостійність. Кров та жертви мають свою логіку. Потреба цих елементів і органічних рис боротьби прищеплена вашому народові нами. І народ ніколи не зрозуміє зміни тих позицій, що освячені традицією боротьби та її легендами.» (Тризуб, ч. 29).

III.

Свої ідейні презумпції що-до української державної незалежності Симон Петлюра стверджує на фактах сучасного життя. Ми поминаємо тут теоретичне обґрунтування постулату державності, що дає він на основі аргументів політичних, економічних, культурних і т. ін. Спинимося виключно на тій його аргументації, більше, на наш погляд, характерній, що виходить з даних того становища, яке утворилося для нашої справи по відході нашої армії та уряду з теренів батьківщини.

Становище це вважає Симон Петлюра лише переходовим, як певну стадію в складному, мінливому процесі великих змагань. «Наша боротьба не закінчилася відступом Уряду та Армії по-за межі батьківщини, — каже він. Те становище, в якому ми перебуваємо, можна схарактеризувати так: під натиском переважаючих сил ворога та з огляду на несприятливу міжнародню ситуацію, ми відійшли на другу лінію наших бойових позицій, де й провадимо підготовчу працю для досягнення чергової мети нашої боротьби. Ми вважаємо себе ні морально, ні ідейно не розбитими. Поки зберігається у нас ця зірпозна сила, поки ми глекаємо її і дбаємо про її розвиток, доти ми уявляємо собою для ворога потужнішу небезпеку, яка може стати для нього кожного часу і цілком реальною. Ми певні, бо дійсність що-дня нашу певність стверджує, що Україна не помирилася з московською - комуністичною окупацією і що вона, зберігаючи відірну силу в собі, думає і дбає про знищення, коли слушний час прийде, окупантської влади, збираючи поки що необхідні для того засоби, передумови успішної боротьби. Ми, уявляючи собою органічну частину нашого народу, живемо одними думками, як і вся наша батьківщина. Дяки цей «унісон» переживає має місце, доти моральний дух наш, як бойців, уявляє величезну динамічну силу, знищуюча вибуховість якої залежатиме від всієї попередньої організаційно-підготовчої праці в тому напрямку; доти й ті позиції, на яких ми сьогодні «окопалися», набувають не аби якої ваги» («Тризуб», ч. 1).

Поразка, що мала своїм наслідком відступ нашої армії на чужу територію, сталася наслідком всього попереднього збігу обставин, що не дав підготуватись до боротьби і, навпаки, навіть витворював фактори розкладу, що нашу силу в тій боротьбі ослаблювали. «Невиховані в дусі демократії народні маси сходу Європи не зуміли й не змогли відстояти своєї свободи проти войовничого більшовизму. Перемігши в Московщині майже без боротьби, більшовизм пішов завойовувати бундівські «окраїни» російської імперії. В цій боротьбі загартувалася практично воля й нашого народу до самостійности, до національної незалежности в формі демократичної республіки. Сучасне панування московського більшовизму на Україні це тяжка життєва й політична школа для українського народу. В неволі гіркий він ще більше полюбив свободу,

в національним нещасті він згадує недавнє минуле, коли хоч короткий час був в своїй хаті хазяїном. Ще тяжить «мертва рука» московського большевизму над нашою країною... Але сили нації ще не вмерли, енергія народня все більше і більше виривається з-під комуністичної кормиги. І, головне, зростає політична активність серед українського селянства, робітництва та інтелігенції. Перед революцією ми були лише етнографічним матеріалом, а тепер після революції і кривавих років збройної боротьби за свою волюність і державність, Україна, як нація, — як нація, яка знає, чого вона хоче й куди їй іти, — є фактом безспречним навіть для наших ворогів.» («Тризуб», ч. 3).

Конкретніше ситуацію в даній стадії боротьби з'ясовує Симон Петлюра в листі до Голови Ради Міністрів 25. XI. 1920 року. Становище це з'ясовується не лише на основі самих безпосередніх його причин та наслідків, але широко — в цілому комплексі всіх обставин визвольної нашої боротьби. «Оцінюючи безстороннє змісл військових подій, що закінчились нашою невдачею, я кваліфікую їх, — пише Симон Петлюра, — не як ліквідацію нашої державності, не як ліквідацію наших державних зусиль, а як ліквідацію одної з мілітарних спроб з окупантською владою на Україні. Хоч яким не є тяжке це становище, в якому опинився Уряд, його апарати та армія по переході на територію Польщі, але на підставі перебування нашої армії на терені, звільненому від ворога, не тільки я, але й всякий громадянин Республіки міг переконатися в противному.» За головну основу для тої оцінки береться настрої на Україні. «Можна з певністю сказати, що ніколи на протязі нашої боротьби з російською окупантською владою на Україні ми не мали такого сприятливого, державно усвідомленого і активно допомагаючого відношення з боку населення України, як за останній наш прихід до неї. Ідейно, і психологічно не тільки наше українське населення, але й національні меншости були з нами. Армія наша проходила наперед в глибину нашої території серед сприятливої та оживаючої атмосфери довір'я і допомоги, не було ексцесів, де - які з державного боку міри розпорядження Правительства (оголошення вільного торгу) давали населенню можливість відновлення зруйнованого з економічного боку життя України і полагодження нормального товарообміну, так потрібного для задоволення елементарних потреб населення. Почуття законности та відповідальности перед Державою та її владою ясно обозначилось у всіх кругах населення, і воно спокійно, з повним розумінням ваги справи виконувало завдання Правительства і Головного Командування в справі мобілізації, кінської та хлібної повинности. Об'єктивно і на підставі трьохрічного досвіду кажучи, ніколи наш народ не був таким близьким до нас, ніколи він так вірно не розумів нас. Хоч під примусом військових обставин, перед переважаючою силою ворога, аби зберегти нашу армію для майбутньої успішної для нас боротьби, ми перейшли на чужу територію, наш народ залишився з нами, а ми з ним. «Тому, маючи на увазі головне, що є і базою для будівлі нашої державности, і стимулом в нашій державній і в нашій мілітарній боротьбі, а саме настрої населення і його стремління до створення української державности, його вороже відношення до большевиків», Симон Петлюра закликає Правительство «в повному розумінню тої відповідальности, яка падає на нього, як на Уряд, який іменем Республіки і народа працює для поліпшення його долі в майбутньому, напружити всі свої сили, весь свій державний розум і енергію, щоб та віра народа в нас, як носителів державности, його не обмилала.»

На волю і сили українського народу Симон Петлюра рахує головним чиним, в певності, що, як каже він, — «останнє слово за власним інтересом в даній справі — того чи иншого народу» («Тризуб», ч. 9). В розрахунки його входять і своєвласні складові чинники як на терені України, так і по-за її межами (серед останніх — існування політичної

української еміграції, її визвольна боротьба й культурна діяльність, перебування на чужині легального правительства України; входять в його розрахунки і сторонні чинники — як здобуття незалежності Фінляндією, Польщею та іншими молодими державами, кривава довготривала боротьба, поруч з Україною, Азербейджану, Горців Північного Кавказу, Ірузії за своє визволення з неволі московської. «Отже язик фактів говорить одне — Росії, тієї колишньої, вже нема і не може бути. Там на Сході відбуваються великі процеси — процеси визволення поневолених народів і боротьби їх за відбудовання своїх держав. І серед цих народів, які знають уже, куди їм іти, хочуть бути господарями в своїй хаті, безперечно перше місце належить Україні з її численним населенням, з її багатою землею, з її хлібом, цукром, залізом, вугіллям, морем». Красномовно промовляє і «той ніби дрібний факт, що сьогодні знову після двохвінчої перерви на всіх шкільних мапах, у всіх підручниках знову з'явилося забуте було в Європі ім'я — Україна». Всі ці факти дають підстави до загального підсумку, що воля народа, як основний складовий чинник його долі, перемагає усі перешкоди, — як би не ставились до того сторонні сили. «В урочистих актах законодавчих, в війні за волю і повстаннях міцно виявив наш народ свою волю непохитну жити незалежним державним життям. Боротьба за це нашого народу не припиняється і не припиниться. Нехай воля буде довга і уперта, нехай воля бере нові і нові жертви, але Україна незалежна, — хоч чи не хоче того Европа, — таки буде.» («Тризуб, ч. 9).

IV.

Визнаючи народню акцію за головного чинника в процесі досягнення державної незалежності, Симон Петлюра рішуче заперечував так популярні в деяких наших політичних колах «орієнтації на власні сили», що звичайно розуміється як, нехтування й одкидання участі в нашій справі будь-яких сторонніх закордонних чинників. Він визнає необхідність «допомоги політичної, технічної, економічної — і в визвольній боротьбі, і в одбудованні зруйнованного революцією і війнами краю» («Тризуб, ч. 9). Ця необхідна допомога здобувається мотивами не ідеалістичними, а надто реальними, матеріальними розрахунками заінтересованих сторін. «Змагання кожної з новітніх держав, — пише Симон Петлюра в листі до Голови Ради Міністрів 25. XI. 1920 р., — що стремлять до самостійного життя, маючи в своїй основі великі ідеалістичні мотиви об'єктивної цінності, переконуючі в справедливості цих змагань, ніколи ще, як вчить історичний досвід, не могли знайти підтримки й допомоги з боку інших держав без реального заінтересування останніх в долі новітніх держав і народів. Таким, може тяжким і тернистим шляхом, може і вимагаючим жертв, будувались в минулому Румунія, Сербія, а за наші часи Польща, Юго-Славія, Латвія. Таким єдиним тяжким можливим шляхом повинні й ми піти в своїй праці позбудування нашої держави. На свої, тільки власні, сили, як про це говорили і говорять деякі круги нашого громадянства, ми покладаєтьс не можемо, як не можемо ми забудувати держави, додержуючись вимог територіального максималізму, як не можемо ми добитись державної незалежності без певних матеріальних жертв в обсязі економічного життя краю. Ці жертви, як вчить той історичний досвід вже повставших держав, сторицею окупаються працею повставших націй і то в найближчому часі.» «І коли ми зуміємо заінтересувати, а ми повинні це зробити, хоч одну велику державу в Європі, незалежно від Польщі, яка заопікується нашою долею і вигодами, звідси випливаючими, в формі певних матеріальних її компенсацій з нашого боку, то той тернистий шлях, яким ми досі йшли в боротьбі за нашу державність, і ті численні дорогі могили найкращих синів нашої нації — які полягли на цьому шляху, будуть значно полегшені й змен-

Сямон Петлюра

барел'ефj роботи С. Литвиненка. Власність Бібліотеки ім. Петлюри вь Паризжї).

шені». Зокрема «негативні моменти географічного положення України вимагають полагодження їх дорогою політично-міжнародних і політично-торговельних порозумінь з державами чи групами держав, найбільш заінтересованими, як мілітарно, так і політично-торговельно в існуванні України, яко самостійної держави» («Трибуна України» кн. 3, ст. 13).

Підкреслюючи так серйозне значіння міжнародних чинників у творенню та нормальному функціонуванні держави, Симон Петлюра дає урядові відповідний провід в цьому напрямі. «Правительство повинно повести належну працю в напрямку інформації урядів... і встановлення належного контакту з ними... Межі дипломатичної праці повинні бути поширені на рішачі круги Європи, діловий язик з котрими мусить бути знайдений за всяку ціну. Правительство повинно дати і самому собі і нашому війську точну і недвозначну відповідь на запитання: чи лежить в інтересі європейських держав активна допомога в тій чи иншій формі антибольшевицьким силам. Ця відповідь повинна бути віднядена як мога скорше, бо від своєчасного отримання її залежати буде і доля нашого війська, яке перейшло на терен Польщі, і характер тих мійр та заходів, які повинен Уряд вжити до нього. Належна робота Міністерства Закордонних Справ повинна бути точно опрацьована, а переведення програми повинно відбутися з належною інтенсивністю і енергією, відповідаючи інтересам держави... Я маю на увазі і вироблення, і зазначення ясної лінії, яку Правительство УНР має запровадити в своїй політичній роботі за кордоном, вступивши в найбільш сприяючі стосунки з тою чи иншою державою в інтересах Української Народньої Республіки» (лист до Голови Ради Міністрів 25. XI. 1920 р.).

І не лише в тяжких умовах військової поразки, а й взагалі «постулат державної незалежності України як *conditio sine qua non* стабілізації», повинен бути висунутий як один з центральних пунктів загальної європейської політики в справі встановлення рівноваги Європи. Європейську опінію треба послідовно, широко закросною інформаційною працею привчити до засвоєння ваги цього постулату, так щоб у неї він не викликав жадних заперечень і сумнівів, подібно до того, як таких сумнівів не викликало в момент ліквідації великої війни питання про відновлення польської державности» (Тризуб», ч. 5).

Конкретизуючи завдання нашої закордонної політики, Симон Петлюра дає провідні вказівки що-до вибору міжнародних спільників з погляду об'єктивного їх значіння. «З'ясування питання, які саме держави могли би стати Україні тут у допомозі, вимагає спеціальної розвідки і порівнюючої оцінки. Побіжно лише спиняючись над цим питанням ми гадаємо, що найбільш відповідними для цього були б ті великі європейські держави, що або територіяльно найближчими є до українського моря, або ті, теж великі держави, від яких Україна, хоч і віддалена територіяльно, та проте уявляє для них інтерес або своїми природними багатствами, або як чинник європейської рівноваги» («Трибуна України», кн. 3, стор. 13). «Заручившись хоч одним солідним спільником, ми в особі його будемо мати контрагента, який завжди і при всяких обставинах і з реальних розчотів буде підтримувати нас при різних політичних комбінаціях. Я не вважаю потрібним тут спинятись на тім, хто саме мусить із держав Європи бути тим нашим контрагентом. Завдання Правительства є, розваживши над цією справою, прийти до того чи иншого рішення. Вважаю лише необхідним зауважити, що вибір повинен спинитись на тій державі, яка за певні компенсації дасть нам не лише матеріальні можливості, але дасть нам в першу чергу засоби для заосмотрення нашої армії і одночасно дасть нашій державі і нові сили інструкторські та консультантсько-дорадчі для переорганізації нашої армії і доцільного унормування різних галузів нашого державного життя і різних урядових апаратів, тими галузями завдіуючих» (лист до Голови Ради Міністрів 25. XI. 1920 р.).

Спiniaючись на орієнтаційному виборі міжнародного співробітництва, Симон Петлюра ясно і твердо орієнтується на чинників Антанти. «Коли б справді, — пише він, — дійшло до якихсь великих політично-військових пертурбацій, то різні інтереси вимагали б од українських організованих сил, од одної української нації, щоби вона виразно стала проти московсько-комуністичного блоку з його комуністичними чи некомуністичними спільниками і в рядах коаліції, що буде боротися з цим блоком. Інтереси передбаченості і психологічного розрахунку наказують більше, а саме: орієнтаційно до такої коаліції вступати не тоді, як прийде діло до чинної акції, а в моменти попередньої підготовчої праці. Ясна виразність у цій справі не тільки не пошкодить, але, навпаки, буде позитивним придбанням реальної політики нашого національного програму, поскільки цей програм повинен мати ясні лінії в обсязі так званої «міжнародної орієнтації». Не можна тут не пригадати, що ми й досі покутуємо за ті помилкові кроки, яких допустилися проводирі нашої політики в 1918 році, приставши до орієнтації на центральні держави, зокрема на Німеччину, порозуміння з котрою і серед тодішніх і серед теперішніх не було і не є відповідаючим інтересам української державності. Ті обставини, що утворюються тепер, на ближче майбутнє, не тільки змінюють напрям зазначеної нами вище орієнтації на протимосковську коаліцію, а навпаки — підкріплюють правильність його» («Трибуна України», ч. 2-4, стор. 58).

Зокрема надавав Симон Петлюра серйозне значіння тій ролі, яка випадає Україні в системі державних організмів чорноморського басейну. «Розважлива оцінка географічного положення України і стратегічної оборони кордонів її висовує перед українською політикою завдання шукати опертя на системі політичних зв'язків з тими державами, що мають певні інтереси на Чорному Морі або в басейні його» («Габор», I, ст. 57). «Україна повинна стати центром уваги для таких державних образвань, як Кубань, Дон, бо вона повинна підтримати федералістичні течії Терського, Донського козацтва та союзу гірських народів перетворивши їх в конфедералістичні, не забуваючи разом з тим про останнє звено в ланцюзі Чорноморського басейну — дружню нам Грузію, яка хоч і віддалена від нас далекими просторами, але при нормальному стану річей може представляти реальний інтерес для нашої державності. Вже нині треба розпочати підготовчу роботу серед згаданих образвань в тому напрямі, який привів держави Балтійського басейну до ухвал Ризької конференції, санкціонованих нашим Урядом, постанова якого в цій справі ратифікована м'яою» (Лист до Голови Ради Міністрів 25. XI. 1920).

V.

Для поставила Симона Петлюру, людину з фаху не військову, на чолі не лише загально-державної, але й зокрема військової справи. «Не був він військовим по фаху, не студіював по школах воєнної штуки, але ж то був єдиний зпоміж наших діячів політичних, хто з самого початку російської революції зрозумів значіння і потребу збройної сили для України, в нових умовах її історичного життя» (ген. В. Сальський). Дійсно, розуміння цього мав він в найширшій та найглибшій мірі. Глибоко переконаний, що народне право здобувається та забезпечується лише військовою силою, він оддавав військовому чинникові першорядне значіння в справі досягнення української незалежності. «Українські мечі перекуються на рала тільки тоді, коли гасло — Незалежна Держава Українська — перетвориться в дійсність і забезпечить отому ралові можливість зужитковувати рідну плودочу землю з її незчисленними багатствами не для потреб третього або другого з половиною чи якого иншого інтернаціоналу, а для устаткування і зміцнення власного державного добра і збогачення рідного народу. Отже:

не забуваймо про меч; учімося міцніше тримати його в руках, а одночасно дбаймо про підживлення нацією моральних елементів її буття-творчої любови до батьківщини, сторожкості до ворога та помсти за кривди, заподіяні ним, — з симбіозі яких знайдемо і вірний шлях до звільнення і програм для будівництва» (Тризуб, ч. 15).

Зasadнича думка Симона Петлюри у військовій справі полягає в тому, що нація свідомо повинна перейти на необхідність оборони батьківщини і завше бути готовою до тої оборони. «Нація повинна зрозуміти вагу цієї ідеї, бо від того чи іншого усвідомлення її залежить життя або смерть державного існування нації, її воля і розвиток, чи занепад і державна загибель. Геній нації зуміє подолати і технічні перешкоди для оборони держави і всякі інші труднощі, коли ідея оборони її, як вільна повинність і природна потреба, увійшла в свідомість народної маси, стала органічним елементом національної думки. При наявності цієї умови в житті нації утворюється атмосфера, серед якої ніколи не загине голос, що кличе до уваги чи практичних заходів в справі оборони. Навпаки, він знаходить співзвучний відгук, розуміння і підтримку загалу, бо душа нації відкрита для всіх відчужень та переживань, що викликаються нагадуванням про небезпеку зовні і погрозу від неї для мирної творчої праці. Таким чином приходимо до висновку про велике значіння моральних чинників, як психологічної бази для вірного і глибокого опанування нацією ідеї оборони свого краю. Коли ця база утворена в душі кожного свідомого громадянина, технічно-організаційні заходи для оборони переводяться легше, шкороше, економніше і продуктивніше. Вони легко набирають плоти і крові» («Табора», I, 63).

Визнаючи необхідним для громадянства зрозуміння проблеми війни, як явища національної політики Держави, С. Петлюра з'ясовує, що таке розуміння розширює погляд громадянства і на роль національного війська і за мирних часів, — примусить його оточити свою збройну силу річковою опікою й такими умовами, що давали б максимум гарантій за успішне виконання ним своєї ролі підчас війни. «Ціна крові і жертв, що ними купується мир і доброту нації, завжди буде меншою, коли рапінш думають про відповідальну роль війська» (ibid., стор. 68). Запачивши факт опозиційності де-яких політичних угруповань що-до військових кредитів, Симон Петлюра так з'ясовує значіння подібної політики в наших умовах: «в умовах будівництва Української Держави така сліпа, невідповідальна політика була б страшною просто своїми наслідками, бо вона розхитувала б ще незбудовані підстави національної оборони і, наче шашіль, підточувала б сили молодого, державно і мілітарно, несталого організму. Осць через що на можливість її зараві увагу слід звернути, а воєнній літературі її донильнувати та широкими ступінями у відповідних галузях дати для засвоєння громадянства необхідний матеріал, за допомогою якого воно глибше усвідомить собі вагу перозважливих політичних кроків, ослаблюючих оборонні засоби країни» (ibid' 69). *)

Результатом творчої праці в тих напрямках, де перехрещуються інтереси держави і нації з одного боку і війська та оборони краю з другого, утворюються певні почування та настрої народу, що їх характерними ознаками будуть: «чуйність до зовнішньої небезпеки і усвідомлення неї попередніх, зарані опрацьованих, засобів паралізування її. На цій психологічній базі виростає те, що звется «воєнним духом нації» і що без нього, як зауважує Ле-Бон, «нарід, як би він не був озброєний, є тільки розпороченою, нездібною, до опору чередою». «Воєнний дух», коли його ілекають та культивують тільки в армії, не дає максимального ефекту... Ілекати цю іскру в душі народу уважно-невпинно — означис тримати руку на живчику оборонного інстинкту нації. Це завдання

* Зокрема Симон Петлюра рекомендує такі засоби виховання військового духа: 1) фізичне виховання населення, 2) спорт в різних його

осягається цілокупність державно-виховаччих заходів і відповідної праці громадянства, що утворює належну атмосферу для цього і постійно підживляє соки, що з них живиться «воєнний дух» нації... Це дурно такий глибокий знавець психологічних чинників війни, як згаданий нами Ле-Бон, зауважує: «в той день, коли цей дух щезне (у народа), йому немає чого більше губити» (*ibidem*, 70-71).

Навпаки, за наявності цього «воєнного духа» не страшна й найтяжча поразка. Покликавшись на французьку воєнну доктрину, про яку кажуть, що вона «народилася в нещасті поразки (1870 р.), а її хрестним батьком були непевності і розпач», Симон Петлюра проводить таку паралель з нашим становищем: «чи не відчує українець, особливо військовий, аналогію між ситуацією, що ми в неї попали після 18 листопада 1920 р., і тими обставинами, що винали на долю французів 1870 р., і чи не прокаже ця аналогія нашим патріотичним військовим колам напрям для їхньої праці во ім'я світлого майбутнього? Олжеж і серед наших рідів роспач опанував слабодухими, адля морально здорових і національно свідомих був і є стимулом до творчої праці і шукання шляхів для направи!» (*ibid.*, 76).

Одним з важкіших постулатів звязку між армією і народом є стала співпраця чинників військових і політичних. С. Петлюра звертає увагу на цю важливу проблему про взаємовідносини держави і війська та про взаємочинність військових і політичних чинників. Зокрема спиняється він на тій галузі державних справ, що увіходять в обсяг міжнародної політики держави. Ця політика «добуває максимальних здобутків для держави тільки тоді, коли державно-урядові органи, що проводять її, підтримують постійний контакт з військовими установами та особами відповідальними за оборону краю. Взаємочинність обох органів в державах сталих, організованих досягає такого гармонійного завершення, що вони одне одного корегують, доповнюють і дають поруку певної тривалості в міжнародних інтересах держави. Об'єктивні умови існування Української Держави вимагають особливо такого симбіозу в праці відповідних органів її з огляду на географічну конфігурацію кордонів України та скомпліковані завдання оборони їх. Кордони України стеляться на тисячі кілометрів суходолу, мало мають т. зв. «природних перепон», — особливо на півночі та сході; зовсім не мають будь-яких фортифікаційних споруджень; сусідські відносини — не сталі, не певні, дякуючи імперіялістичним тенденціям на наших землях, що завжди будуть підживляти і стимулізувати колишнього окупанта її до повторення актів підбою та нового загарбання» («Табор», 55).

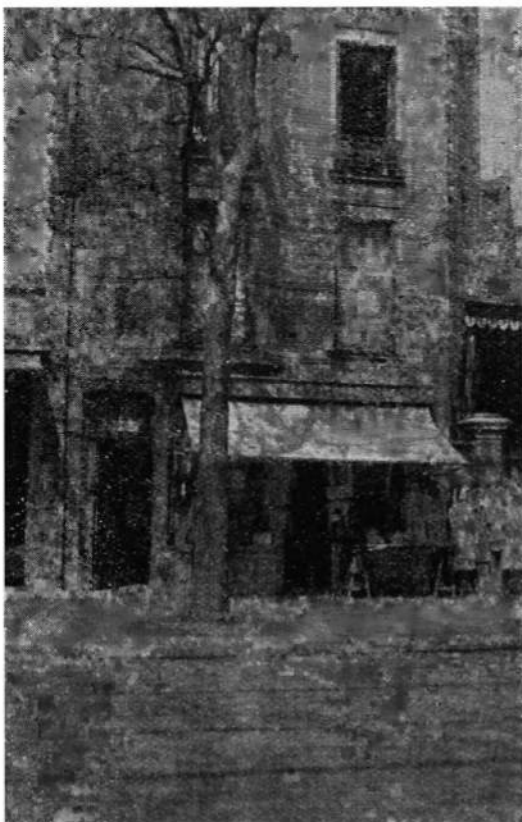
формах і галузях — сокільство, пливачтво, пластуство, то-що, 3) олімпіади, 4) пожержі товариства, 5) «Січі», 6) популяризація воєного знання шляхом публічних лекцій і літератури, 7) запровадження до загальноосвітніх програм певного мінімуму воєно-наукових дисциплін, хоча би в формі стислої енциклопедії військоюости і як обовязкового предмету навчання, 8) організація наукових і громадських товариств для плекання воєнної науки, 9) організація показних військових вправ для широкої публічності з зразковою демонстрацією певних осягнень, здобутих рідним військом в галузі військового удосконалення, 10) улаштування військових свят за участю тої ж таки публічності, 11) утворення місцевих громадських комітетів та товариств, що з патріотичних мотивів дбають про певні потреби (напр., гуманітарні, культурно-освітні) розташованої в даній місцевості військової частини і наочно демонструють своєю діяльністю живий звязок між людістю і військом, 12) упорядкування військових могил, могил лицарів, що поклали голови в боротьбі з ворогом; постійне заопікування і влаштування урочистих учт для вшанування пам'яті лицарів, 13) плекання військових чеснот в народі, як от мужність, хоробрість, завзяття, витривалість, почуття національної честі і самоповаги, самопожертва, — і ряд інших, що скріпляють і фізичну і моральну підставу ідеї оборони батьківщини.

Визагіті, на глибоке переконання Симока Петлюри, «кожна проблема української політики повинна бути з'ясована з погляду військових інтересів оборони нашої держави і знайти авторитетну оцінку військової експертизи. То — не стратегія, що її ставить перед фактами політика. Стратегія свою чинність не тільки на війні виявляє. Своє призначення вона виконує і за мирних часів, опрацьовуючи певні плани майбутніх операцій, завдання їх вона формулює і усталює після порозуміння з органами політики і в залежності від вимог її. Але ці останні не можуть бути часто мінливими, безмежно несподіваними і імпульсивними. Мистецтво стратегії має діло з кров'ю людською, йде через трупи й руїну матеріальних цінностей. Струн і можливостей її не можна катювати без кінця й краю, як не можна їх і все на новий лад ставити. В кожному відповідальному і задалегідь передбаченому політичному питанні міжнародної політики своєї держави стратегія має обов'язок дати ясну відповідь: чи відповідає воно інтересам оборони краю, може чи не може витримати він своїми мобілізаційними напруженнями певні комплікації, що випливають з політичних планів та комбінацій Держави?» (Табора, 58).

Торкаючись конкретних умов дальшої визвольної боротьби нашої Симон Петлюра в першу чергу зазначає необхідність забезпечення матеріально-технічними ресурсами. «Національна влада мусить мати значні матеріально-технічні ресурси для організаційних заходів в державному масштабі. Тих запасів, що їх вона знайде на місці, буде не досить для праці, власне, в згаданому масштабі. На швидке отримання їх з закордону, в умовах боротьби на території України, сподіватися не можна, тим більше, що можливість блокади, принаймні на деякий час, не виключена». Це ставить перед вислідом, що «потрібні для державного будівництва технічно-матеріальні ресурси треба відшукувати не в період самої боротьби, а задалегідь і утворювати такі умови, щоб ці ресурси своєчасно могли бути доставлені по призначенню. Єдиною дорогою, якою можна дійти тут до мети і забезпечити потреби боротьби, є дорога торговельних договорів і угод. Цим засобом користувалися всі нововсталі держави. Він і для України є одним виходом із становища, хоч вимагає певних жертв з її боку. Та якимиб тяжкими не були ці жертви, вони скупляться тими вигодами, які Українська Держава отримує від договорів і випливаючих із них реальних можливостей будівничої праці» («Трибуна України», кн. 3, стор. 9).

Справа забезпечення технічним приладдям в сподіваному майбутньому була одною з тих, що найбільш пекла кермагича корабля державного. В листі до мене (у вересні 1924 р.) з проводу повстання на Кавказі він пише: «Дуже неспокійний я за наше майбутнє... Акція нашої державної формациї... не може бути переведена одними деклараціями чи навіть активною участю без наявності зброї. Для мене це ясно, як Божий день, як ясним є й те, що власне на цьому ґрунті Україна може збанкрутувати що-до здійснення своїх державних змагань, принаймні, в новому періоді ренесанса їх, - отому, про який я говорю. З цим треба рахуватися поважно. Ні мені, ні всім нам ніхто цього не простить і не вибачить. Та й ледве чи й чи самі могли б себе виправдати. — Отже припускаючи можливість на Україні... а також уявляючи ясно, що може статись, коли ми не подбаємо про найбільш реальне і в першу чергу потрібне зняряддя державного будівництва — зброю, — я й міся собі не знахожу, коли тільки думаю на ці теми».

Піклування про армію, про вояка, про його добробут було так само одним з найширших та гарячіших піклувань Головного Отамана. «Я хотів би, — пише він до Голови Ради Міністрів, — аби Правительство пильніше зайнялося справою військовою, з огляду на велике її значіння для нашого майбутнього». «Вілдаючи велике значіння справі заосмортрення нашого війська в умовах інтернування, я хотів би, аби Правительство зробило все, що воно тільки може зробити, пам'ятаючи, що це спра-

**Дім на Ав. Belgrand в Парижі, де С. Петлюра жив в жовтні і листопаді
1924 року.**

ва першорядної ваги і що нашим моральним та державним обов'язком є дати війську останню копійку державних ресурсів. Інтерновані козаки та старшини повинні бути заосмотрені з боку харчового як-найкраще, щоб воли були фізично не знесилені, щоб культурно-освітні засоби були представлені для них, і щоб все, що Правительство може зробити для облегчення їх долі, щоб все це було змобілізовано і витрачено на цих лицарів і мучеників нашої нації. Програму заходів Уряду що-до війська прошу невідкладно мені представити і утворити поміж собою спеціальний апарат для постійного і постійного контролю над цією справою» (лист до Голови Ради Міністрів 25. XI. 1920 р.). Це типове, одне з багатьох, розпоряджень Головного Отамана, де виявляється провідна його думка — над усе піклування про армію, як головну основу та головний засіб боротьби за державну незалежність України.

Характерним, з погляду всесторонності планів Симона Петлюри що-до державного будівництва, є той факт, що він, в протилежність більшості державних людей наших, не ігнорував чинника церковного в справі державного будівництва, навпаки — надавав цьому чинникові широке значіння — і засадниче й органічне. Не маю можливості спинитися цим разом на тих міркуваннях, що подає Симон Петлюра в листуванні з мною з приводу певних явищ в єврейській церкві на Україні (загально кажучи, висліди його з цього приводу — не позитивні). Обмежуся лише одним офіційним документом, що в йому яскраво виявилась засаднича думка його про значіння церковного чинника в справі нашого державного будівництва. Це — лист його до тодішнього міністра ісповідаєв І. І. Огієнка 19. XII. 1921 р., присланий в копії і мені для ознайомлення.

Зовсім не торкаючись справи церковної з погляду внутрішньої її суті, беручи її лише з того боку, яким вона дотикається життя зовнішнього, в даному разі — державного, і через це входить в обсяг державного права, Симон Петлюра висловлює з цього широкого державного ґрунту міркування, які могли й можуть псказатися дивними для людей, що трактують дану громадську справу з погляду значіння її лише для особистого сумління людини. З ґрунту державної думки він не вагається прийти до певних вислідів, коли ті висліди логічно послідовні та практично доцільні. До ясності й послідовності його думки цілком пасує сміливість його погляду в тій справі, що вважається за справу вузького кола фахівців, а проте надзвичайно легко кожним, кому лише єсть охота, трактується.

Не вагаючись, констатує він факт непродуманості у нас церковної справи. «Надаючи справі організації української церкви велике значіння з погляду державного, я, оглядаючи пройдений нею шлях, прихожу до висновків, що ми не продумали до логічного кінця поставленого перед українською державністю питання про націоналізацію нашої церкви. Ми бачимо її в так званій автокефалії». Внутрішній зміст цього розуміння Симон Петлюра вважає за нез'ясований в наших обставинах. «Це алгебраїчна формула, що її можна вирішувати різно з погляду церковної практики. Справа автокефалії української церкви може розумітися всіляко, як з погляду теоретично-каноничного, так і з погляду церковної практики. На мою думку, ця справа нашими церковними діячами не розкрита як слід, не конкретизована, а що-до свого ієрархічного змісту (дотеперішнього), то до кінця не доведена. Ми гадаємо, що як будемо мати власних єпископів, то цим уже ставимо власну церкву на тверду основу, з якої ніякі політично-церковні конфлікти її не зсунуть. Далі власного митрополита в столичному місті наші автокефальні мрії й змагання не йдуть, а по-за «вищу церковну раду» при тому ж митрополитові не сягають». Загалом правильно сформулювавши стертий у нас погляд на церковну справу, Симон Петлюра пояснює неслухняність такого погляду. «Наскільки помилковими та облудними є такі мрії, показала нам практика за часів Скоропадського, що автокефальним змаганням української церкви зразу-ж надала цілком протилежний зміст, проголосивши залежність нашої молодшої церкви од московського патріарха, тим самим саму ідею автокефалії повернувши в нівець, а масштар голови московської церкви піднявши до становища зверхника нашої церкви фактично». Звідси ясний засадничий вислід: «ноли зважити вагу політичних моментів такої залежності, то ми прийдемо до висновку, що така залежність буде все в'язати і летіти розвій як церковної, так і політично-державної думки української нації. Якими б успішними в майбутньому не були наші здобутки та досягнення в площині політичної боротьби, все ідею нашої незалежності державної «по руках і ногах» буде в'язати одні залежність в площині церковній, влаштуючи й підтягаю-

чи самостійницькі змагання нашого народу. Нація, що стремить до власного державного життя, не може помириться з такою залежністю. На прикладі сербської церкви православної ми бачимо, що при першій змові, в парі з затвердженням політично-державної самостійності, пронидяться затвердження і церковної незалежності в формі організації власного патріархату, тим самим ставлячи справді належну «точку» над справою автокефалії «сербської церкви і підносячи маєстат її до вищого ступня».

З цього засадничого погляду випливає такий план ієрархично-адміністративної організації української церкви. «Зупиняючись над справою автокефалії української церкви, я гадаю, що ми повинні цілком послідовно розкрити зміст цієї формули і зробити логичні висновки з нього. Очевидна річ, що належними постановами тимчасових вищих органів української церкви (в формі соборів) подиктованими політичними мотивами квітські ухвали 1918 р., що встановили залежність нашої церкви од Московського патріарха, будуть скасовані. Але я гадаю, що цим скасуванням справи цілковитої автокефалії нашої церкви ми на ґрунт непохитний ще не поставимо; необхідно піти далі і надати такі форми самостійництву нашої церкви, які б відповідали державним інтересам української нації і були б логичним завершенням самої ідеї про церковну автокефалію». Дотеперішні плани ієрархичної організації української церкви — в формі митрополитачеської — Симон Петлюра вважає перш за все за невідповідні зовнішній гідності нашої церкви. «Коли ієрархичні моменти останньої втілені будуть тільки в формі власних єпископій, а в чолі інституту єпископів стоятиме митрополит Київський, — цього, на мою думку, не вистащить для того, щоб церква українська стала лавриві, в усвідомленню і нашому, і інших народів, з другими церквами православними. При цих умовах церква Андрія Первозваного все буде «пасти задніх», все не буде мати того профітету, тої пошани, які їй повинні належати як з мотивів державних, так і з мотивів церковної історичної традиції, як до церкви, первозванім І. Христа апостолом заснованої, належних. Я передбачаю більші комплікації для нашої справи, випливаючі з такої незавершеної, мовляв би «половинчатої», ієрархично-організаційної структури української церкви». Митрополитанська організація української церкви, на думку Симона Петлюри, не дає твердого ґрунту і для сталості внутрішніх ієрархичних відносин в церкві. «Ця структура не дає гарантії за додержання вимог церковної дисципліни найвищими достойниками нашої церкви, одкриває можливість центробіжних стремлінь з їхнього боку, церковно-політичного авантюризму, цебто дає можливість для рецидиву в молодій українській церкві тих виснажуючих її внутрішню силу, її одпорність, її зовнішній маєстат явищ, що їх знає наша церковна історія: 1) підчас недоброї пам'яті запровадження унії та 2) підпорядкування нашої церкви під зверхню залежність од церкви московської». Свої твердження Симон Петлюра опірає на фактах минулого нашої церкви й держави. «І, як причиною загублення нашої державної незалежності, помим економічно-політичних причин, було незавершення процесу консолідації української нації підчас смерті гетьмана Богдана, брак єдиної державної ідеології у його заступників, значної об'єктивної цінності для всіх класів тогочасної української нації, так причиною загублення українською церквою тогочасної її автокефалії був брак єдиної церковної думки у вищих достойників її, брак відповідної ієрархичної дисципліни серед них і незавершена, як слід, організаційна структура нашої тодішньої церкви, голова якої — митрополит Київський — мав більше моральну силу для нашої церкви, як ієрархично-фактичну. З мого погляду, — продовжує він свою аргументацію, — майбутня структура ієрархична української церкви, оскільки про неї судити можна на підставі дотеперішньої практики і оскільки не зроблено буде відповідних корективів до неї, таїть в собі і внутрішню «червоточину» і не дасть гарантії безупинного і безборонного розвитку національної церкви. Коли взяті зносини май-

бугні нашої церкви з созвучними собі хоча-б Іреською, Царгородською чи Сербською, то тут матиме місце нерівність; на нашу церкву, на вищих представників її і на голову її, митрополита, все «з гори» заглядатимуть патріярхи інших церков, відповідним чином і трактуючи нашу церкву, що для її авторитету, маєстату було б небажаним, а з погляду державних інтересів навіть шкідливим. Так само й для культивування авторитету церковної ієрархії серед кругів церковних, серед великої української державної парафії фігура митрополита, як голови — очолення нашої церкви, була б мало імпонуючою. Та й по суті справи, коли хочемо надати українській церкві, як церкві апостола Андрія Первозванного, відповідаюче їй значіння, то повинні моменти, зв'язані з цим завданням, до логичного кінця продумати і в таку зовнішню форму втілити, яка б відповідала тсму змісту, що в ній і в її історичнім атрибуті міститься.»

За доцільну форму зовнішньої організації української церкви Симон Петлюра вважає форму патріярхата. «З огляду на це я думаю, що українська автокефальна церква головою своїм повинна мати в л а с н о г о патріярха, як цілком логичне завершення її ієрархічної архітекτονіки і еволюції нашої національної думки, нашої національно-церковної ідеології». Широкий державний ґрунт, на якому він свої аргументи засновує, вимагає серйозної уваги. Український Патріярхат — рівний Патріярхату Московському — це річ, потреба якої вимагається інтересами, вірно осягненими, української церкви та своєчасною опією тих небезпек, що загрожувати будуть, — я це передбачаю, — в її натуральному розвитку. В майбутніх конфліктах нашої держави з Москвою внутрішнє м'яца, ієрархічно дисциплінована церква українська може відіграти велике позитивне значіння у вислідах такої боротьби. В зносинах, в поширенню свого морального й иншого впливу на православні церкви (грузинську, білоруську, польську, латишську, вірменську-григорієвську) держав, повсталих на місці давньої Росії, т а к а у к р а ї н с ь к а церква, як я хотів би в майбутнь му недалекому її уявити, могла би так само допсмагти зміцненню та впливсві нашої державности, не кажучи вже про ті придбання, що цією дорогою і для своєї сили вона може осягнути».

Як взагалі в своїх засадничних планах державного будівництва, Симон Петлюра не в'яжеться обставинами даного переходового часу, — його плани розраховано на широкий обсяг наших національних перспектив. «Висловлюючи, — каже він, — оці мої міркування в так важливій справі, я мало роблю собі клопоту з того, що вони приходять в голову серед таких несприятлих обставин. Без огляду на останні, — мусимо мати з'ясованим і «*pia desideria*» нашого державного будівництва, інтєральною частиною котрого є й планове будівництво української церкви. Такого — точно до деталей продуманого — програму ми не мали; і це, з мого погляду та досвіду, було одною з головних причин наших неудач. Мусимо все зробити, щоб ця ідея перемогла, стала елементарно-зрозумілою, знайшла своїх активних adeptів і оборонців. Я певним є, що ідея власного патріярхату, як найбільш доцільної ієрархічної форми в організації української автокефальної церкви, носитья в свідомості, чи може палів-свідомості, наших церковних кругів, шукаючи лише стимулу, імпульсу для свого виявлення і кристалізації».

План Симона Петлюри в церковній справі, розуміється, не всебічно обіймає державний зміст цієї справи. Але власне для цього змісту зовнішня форма організації церкви в державі має основне значіння. Симон Петлюра не лише зрозумів це значіння, але й дав конкретний з цього погляду план доцільної зовнішньої організації української автокефальної церкви.

VII.

Держучи в своїх руках всі нитки державної справи, Симон Петлюра ясно уявляв собі цілі й завдання державного апарату та мав певний план доцільної його організації. Продуманність державного плану й

самої акції, відповідність урядової діяльності різним обставинам часу уважав він за ту необхідну умову, без якої і діяльність і саме існування уряду тратить свій сенс. Непохитно вірячи в перемогу української справи, він вважав необхідним зрозуміти умови нинішнього часу і до них пристосовувати апарат та акцію уряду. Ті умови, на його переконання, не негують української справи, а лише вводять в нові фази її дальшого творчого процесу. «Боротьба українського народу за власну державність не скінчилась, а провадиться далі, то вибухаючи в гострих формах, то пристосовується до мого доцільності і місцевої ситуації. Форми її, а також і вибуховий розгін беруть на увагу і зовнішні умови міжнародної ситуації, яка сьогодні мало відповідає широким планам в цьому напрямкові. Маючи сумний досвід в минулому, здоровий політичний розум нації і організована воля свідомих елементів її повинні все зробити, щоб новий масовий вибух національної енергії, до якого логічно йде на Україні, не дав тих слабих наслідків, які полишив по собі національний рух в роках 1917 і 1918. Точний підрахунок сил і можливостей, розважлива оцінка несприятливих чинників є передумовою щасливого закінчення вибуху» («Трибуна України», кн. 3).

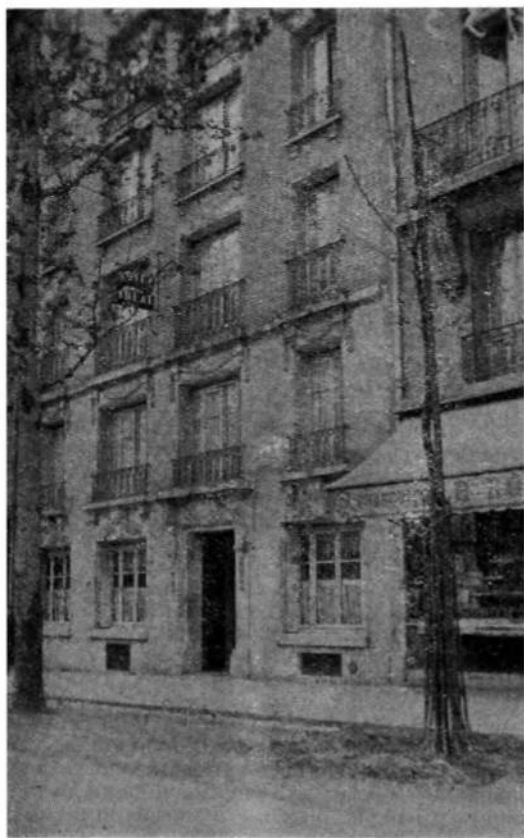
Друга необхідна риса діяльності уряду, як і цілої нації, — активність. Проповідь активності, неустанної праці національної переходить червоною ниткою через усі думки і плани Симона Петлюри, як конечні умови досягнення ідеалу національної державности і внутрі, і навні. З приводу книжки проф. Лавернь (Lavergne) про націю, він пише: «Ми повинні собі цілком усвідомити всю колосальну працю у всіх галузях нашого політичного, економічного й духовного життя, щоб здобути намічену і предками нашими завішану мету. І хоч дуже часто в політичній життєвій правоті норми підганяються під завершений факт, так би мовити для оправдання його появлення, але мусимо пам'ятати, що ми не вповні задовольнили ці «вимоги». Бо мало ще «*vouloir vivre collectif*», треба й «*pourvoir être collectif*», в яким ховається ще й уміння скористати з цієї змоги» («Тризуб», ч. 4).

Ту активність має в першу чергу виявляти уряд, свідомо беручи на себе відповідальність за рішуче взяті кроки, що їх необхідність виходить з його глибокого переконання. «При цих умовах, — пише Симон Петлюра в листі до мене 20. V. 1923 р., — ще складнішою, тяжчою є та відповідальність, яку повинен взяти на себе і наш державний центр і те еміграційне громадянство, що стоїть на певних позиціях УНР в зв'язку з можливими подіями. Перед нами повстає кардинальне питання: Чи мусить наш Д. Ц. взяти участь в цих подіях, з якими силами, з якими ресурсами і на чийому боці? Аналіз ситуації промовляє за те, що взяти участь він повинен, хоч би з огляду на те, що подібна ситуація не швидко може повторитись, так само і оцінка борюючихся (евентуально) сил промовляє за те, що нам припадає місце на противобольшевицькому фронті. З другого боку і оцінка наших власних сил і комплексу даних для створення Держави говорить за те, що добути її ми зможемо скорше, використовуючи зручно міжнародню ситуацію, ніж борючись за неї самостійно, що в сьогоднішніх і близьких умовах є неможливим, та й взагалі на довгий час проблематичним». «Не можна, — пише він мені у другому листі пізніше (5. VIII. 1925 р.), — не можна безмежно жити процентами з чужинського капіталу, не витворюючи нових цінностей, як додатків до нього. Великою є помилкою думати, що Державний Центр мусить тільки зберегати традиції нашої державности, як думав де-хто з прихильників Державного Центру».

З цих засад логічно випливає вислід: не ліквідувати державний апарат, а доцільно його реорганізувати та активізувати. Ці думки знайшли яскравий вислів у листі до Голови Ради Міністрів 25. XI. 1920 р.: «Опинившись в умовах перебування на чужині, Правительство не повинно ліквідувати ні себе, ні своєї роботи державної, а навпаки взяти

всіх заходів для скріплення свого становища і зміцнення тих кроків, яких воно повинно вжити в інтересах майбутнього відновлення праці на теренах України. Ці завдання я би поділив на дві категорії. До першої відношу комплекс певних заходів політично-дипломатичного характеру, маючих своєю метою заінтересувати долею УНР рішаючи світові чинники. До другої категорії відношу: 1) міри, направлені до скоронення нашої армії, перейшовшої на терен Польщі, і її реорганізацію; 2) реорганізацію самого Уряду в цілях приспособлення його до потреб майбутньої боротьби і 3) консолідацію всіх сил громадських в суцільне і одностайне ціле, перейняте однаковою розумінням державних потреб і почуттям обов'язку перед державою». У тому ж листі Голова Директорії подає і конкретні вказівки що-до реорганізації як центрального апарату, так і самої системи управління. «В цій справі, — пише він, — Правительству мусить переслідувати подвійну ціль — економію засобів і сконструювання урядових апаратів в той спосіб, аби вони відповідали інтересам нашої майбутньої боротьби, а в своїй праці в першу чергу були приспособлені до потреб військових. Своєчасно в листі на Ваше ім'я я виміав певних ревізуючих переглядів цієї системи нашого державного урядового апарату». Невільний антракт в роботі рекомендує він використати доцільно для підготовки до майбутнього. «Кожний міністр повинен виробити програму тої підготовчої праці, яку його міністерство має робити тут на терені Польщі, і ту, яку воно має переводити по поверненні на Україну, План роботи після обговорення на об'єднаному засіданні Міністерств прошу представити мені на розгляд». Зазначає й окремі актуальніші сторони урядової підготовчої для дальшого праці. «Зокрема вважаю необхідним і відповідаючим інтересам діла підготовчу і творчу роботу Уряду в справі кодифікації законів УНР, їх видання друком, а також вироблення та надрукування ріжких інструкцій, статутів і інших видань, охоплюючих як-найдоцільніше використання наших адміністративних апаратів і урядових сил. Я не можу не констатувати того факту, що цілий ряд законів бувого російського правительства, які залишились чинними і в нашій Республіці, не перекладені на нашу мову і досі ще не видані. На це треба звернути пильну увагу, бо ця хиба не відповідає нашій державній гідності». Для тієї ж цілі — готовності в нових умовах — вважає він необхідним організувати ріжні курси для наших урядовців в цілях підготовки їх до адміністративної служби і державного проходження її. «Думаю, що п. п. Міністри використовують певний час для ознайомлення з законодавством та устроєм інших держав і запозичать з їхнього законодавства та державно-адміністративної практики все, що є найкращого, в цілях прищеплення його на нашому національному ґрунті». Дається наказ і про використання державного апарату по звільненні його од зайвих сил, що його безпотрібно обтяжують. «В додаток до мій, запропонованих мною Заступнику Голови Ради Міністрів в справі зменшення числа урядовців, які потрібно залишити при міністрах, вважаю необхідним, аби ці урядовці, які будуть жити не при Уряді, а разом з нашим військом на умовах формального інтерв'ювання чи конфігування, були не загублені, а були на учоті і доцільно використані потім.»

Закінчуючи свої побажання що-до реорганізації державного апарату, Симон Петлюра так резюмує свій погляд на завдання і роль уряду в еміграційних умовах: «Проревізувавши свою дотеперішню діяльність і зробивши корективи та належні реформи в своїй внутрішній конструкції, Правительство могло би увялти дійсно центральний апарат гашої державности і всесторонне направляти ріжні галузі нашого державного життя. Власне т а к и м я хотів би бачити Правительство наше і тільки так же Правительство може забезпечити нашій дальшій державній боротьбі і нашому державному розвитку нормальний хід і успіх. В цьому разі не будуть мати місця ті деструктивні явища, які знесилюють енергію працездатних елементів нашої державности і, виявляючись в формі

Hotel Idéal на Av. Daumesnil, де жив С. Петлюра в кінці 1924 р. і на початку 1925 р.

незадоволення Урядом з боку окремих груп нашого громадянства та дорікань на адресу Уряду, часто за невірні хибні в його роботі, затуманюють перспективи нашого державного будівництва і заважають успішному проходженню його».

VIII.

Глибокий демократ, Симон Петлюра ставив успіх української справи в залежність в першу чергу од об'єднаної волі та об'єднаних зусиль всіх шарів українського громадянства, всієї нації. З цього погляду характерна промова його у Києві 20 травня 1920 року. «Багато, — казав він, — висловлено слів довір'я до тої праці, яка припала мені в участі на добро українського народу. Та мушу сказати, що ці слова перебільшені. Я демократ і думаю: коли тепер відчуваємо ґрунт під ногами, коли у нас є віра, все це повинні перетворити в чин. Всю справу доконав через мене народ. Навіть в хвилих, коли ми були роз'єднані, цей контакт з народом жив у наших душах. Нас рятував і рятує від загибу ук-

райським народ. Навіть в той момент, коли ми були ізольовані од вас, я був переконаний, що всі українські дітячі, які перебували по цей бік фронту і по тамтім боці Дніпра, вповні поділяли наші думки. Я переконаний, що ця єдина думка є думкою всього свідомого громадянства. Ця солідарність думки об'єднувала нас в тяжкі хвилини, об'єднує нас і тепер. Коли ми бачили упадок в нашій праці, ця свідомість рятувала всіх — і мене. І у мене були моменти, коли безсильно впадали руки, коли здавалося, що гасне віра в святую ідею, та ці моменти людської переваги, томи були тоді, коли я не бачив єднання в активності в нашої суспільності, а бачив тільки партійні роздори, які доводили до того, що багато людей не бачили за деревами лісу, за партійними інтересами інтересів державних. В такі хвилини я пригадував собі слова Мазепи: «Нема змоги, всі пропали». Та тепер не можна повторювати похоронок минувшини. На цих похоронок ми повинні вчитися. Під теперішню хвилю я не перебільшую наших сил, однак я твердо вірю в процес освободження народу. Я бачу, що та сила, що тут не згасила вашого духа, сотворила тверду опору будівництва життя. Цей процес єднання необхідних сил, єднання партійних сил являється елементом, який служить поручкою, що ми на твердому ґрунті нашої державної праці. Великий шлях ще перед нами до нашої мети. Ми перейшли всього четверту частину цього шляху. Ворог на другім березі Дніпра. Наші браття, що є на тім боці, ждуть об'єднання з нами. Перед нами великі завдання суспільного і державного будівництва, і кожен повинен оддати волю, душу і руки на службу цьому ділу. Ми повинні віддати на це всю нашу енергію. Година повинна у нас бути за день, день за місяць, бо тільки таким чином досягнемо своєї мети» (За «Кіев. Новостями» подала «Воля», т. II, ч. 7-8 1920 р.). В цій об'єднаності біля певного гасла — непереможна сила нації. «Біля гасла: Українська Народня Республіка — Українська Незалежна Держава об'єдналися всі справді активні сили нації в її боротьбі за незалежність. Тільки в моральній атмосфері, утвореній тією боротьбою, могли з'явитись світлі постаті полеглих, тільки на цьому ґрунті могла зродитись жива легенда дальшої нашої боротьби, що живе невміручою в душі нації і ферментує її сили на нові виступи. Моральним чотирьохкутником — отим старокозацьким табором — поставимося ми в переходові дні нашої історії до всіх негідних наступів на нашу єдність та вірність випробованим ідеям. Скупимося один біля одного з готовістю взаємної допомоги і перестороги — і ми витримаємо всі «міри і проби» незалежно від того, чи вони походять з якогось інтернаціоналу, чи від його класократичного антиподу» («Тризуб», ч. 15).

Симон Петлюра як для себе самого вважає єдність своєї акції з настроями мас за основу успіху справи, в такому ж напрямі давав провід для діяльності уряду. «Консолідація сил нації для одної великої цілі відбудування самостійної Народньої Республіки мусить бути одною з чергових і невідкладних задач Правительства... Воно повинно притягти до участі в цій великій справі різні групи нашого громадянства, використавши всі творчі сили, які мають ся серед нього. Хоч умови перебування на чужій території Уряду, громадянства і війська не дають можливости скликати предпарламенту, як про це було запроваджено, але разом з тим я хотів би, аби Правительство в своїй роботі на чужій території такий бажаний контакт з громадянськими кругами схоронило і поглибило в формі влаштування належних нарад, конференцій і переговорів» (Лист до Голови Ради Міністрів 25. XI. 1920 р.). Цинізм громадянський в справі державного будівництва вважає Симон Петлюра за необхідну умову нашого успіху на полі міжнародньому.

«Одиними урядовими заходами великих завдань, зв'язаних з цією пронаївною, виконати не можна, і на допомогу їм повинна прийти рухлива невтомна ініціатива свідомого громадянства. Зусилля його в цьому напрямкові можуть поставити справу української державности в ліній умови перед опінією політичних кругів Європи і підготувати більш сприятливу для нас ситуацію, в якій новий вибух боротьби українських

мас з московськими окупантами знайде більше зрозуміння, а може й моральною та матеріальною допомогою» («Трибуна України», кн. 3, ст. 12).

Симон Петлюра високо оцінює роль і значіння еміграції. «Закон розподілу національних сил, — пише він, — поклав на нас — тих, що живуть тепер на чужині, — певну пайку праці, яку тільки ми — більше ніхто — й можемо виконати. Вона полягає в бережному плеканню державних традицій, здобутих підчас кривавої боротьби, в утворенню та розвитку культурних цінностей, потрібних для нашого всебічного звільнення, і в широко закреслій програмово-інформаційній роботі, тісно зв'язаній як зі справою нашої визвольної боротьби взагалі, так і з поодинокими її потребами зокрема. Кожне з цих завдань, в міру того, як ми його реалізуємо в тій чи іншій частині, зміцняє нас самих, а одночасно піднімає шанси наші назовні, в опінії зовнішніх політичних і громадських сил. Ігнорувати цю опінію і не рахуватися з нею — свідчило б про брак у нас чуття дійсности та вміння розважувати питому вагу тих чинників, що можуть мати реальне значіння в справі досягнення нами національної мети» («Тризуб» ч. 1). Тому він вважає, що необхідно звернути увагу на нашу закордонну еміграцію, прищепити їй дух здорового державного інтересу до чергових завдань державного будівництва і почуття національно-державної дисципліни. Слід завжди пам'ятати Правительству про ту розкладаючу роботу, яку провадять підступним та хитрим способом вороги нашої демократичної Республіки, уміло використовуючи наші невдачі, помилки і вносячи розбрат в наші національно-демократичні круги. Ці вороги, розпоряджаючи часто великими грошми, ведуть провокаційну роботу серед нашої армії, підкопують серед неї довір'я до Правительства, роблять все, аби розбити нашу єдність, аби знесилити почуття національної дисципліни та поваги до тих, хто стоїть на чолі нашого державного життя, і серед неймовірних труднощів, про які часто і не знають наші круги громадянства, провадять з великою самопосягтою покладену на них відповідальну працю. На це треба звернути особливо пильну увагу в даний мент після нашої невдачі, коли свідомі й несвідомі вороги нашої державности будуть все робити для поглиблення своєї гадючої роботи» (Лист 25. XI. 20).

IX.

Відданий українській справі тілом і душею, не раз життя своє ставлячи під найбільшу загрозу для тої справи, Симон Петлюра дививсь на особисте своє життя, як на річ, що потрібна для його батьківщини в процесі її боротьби за найбільше благо — незалежність. Тому й на смерть свою послідовно дививсь він з того погляду, щоб вона не вчинила формального ускладнення для тої найбільшої, найсвятішої для нього справи. Дочасної смерті своєї він сподівався, — передбачав її і менше ніж за рік до того, як вона сталася, писав він 5. VI. 1925 р. до Голови Ради Міністрів А. М. Лівичького: «Нам персонально треба обговорити й справу формального характеру — дальшого існування Державного Центру на випадок моєї смерті. Очевидна річ, що з своєї волі умірати не хочу, але всі ми під Богом ходимо. Сидоренко, Василько, Чижевський пішли в далеку дорогу, не полагаючись, як слід, своїх «земних» справ, в тому числі й державних. Цей «прецедент» примушує мене подумати про необхідність заздалегідь передбачити несподіванки, що по залежать од нашої волі, і спільно з відповідальними людьми оформити правні моменти існування Державного Центру на ріжні випадки. Вам в першу чергу слід все це на увагу взяти і, як державному мужу, відповідні форми та артикули запропонувати, щоби, борюнь Боже, на ґрунті неполагодженности нашої справи не повстало яких ускладнень для неї в майбутньому. Пишу про це, свідомий одповідальности перед справою і історією. Ви маєте змогу, коли захочете, приїхати, аби тільки усвідомили, що ця подорж конче потрібна для справи».

І життя і смерть — все для одного: справи української державної незалежності. В своїй життєвій праці для незалежної батьківщини він і саму смерть свою розглядав лише під кутом тої центральної — державної — ідеї. І ця ідея так оживотворила собу Симона Петлюри, що переборола с му смертю його Пронизаний кулями найманого ката, Симон Петлюра проте живий, живий в його нестерпній ідеї — ідеї волі і незалежності української нації. Цю ідею він, як мати дитину, виносив у лоні своєї душі — в глибокій свідомості, в гарячому почуттю, в твердій, сталевій волі і практичного чину. Чиним свого життя він створив може найтривікіші підвалини для здійснення тої ідеї. А теплом своєї жертвовної крові він загріває ту ідею не лише в душах наших, свідків його життя і мученицької смерті; жертвовне тепло її буде живити ту ідею в поколіннях, що будуть прагнути її досягнути, а досягнувши, будуть боронити, як найвище добро нації. Бо, як казав він, «кров закінчує глибокі процеси національних емоцій, усвідомлень, організаційної праці, ідеологічної творчості, всього того, що нація і свідомо, і іраціонально використовує для ствердження свого права на державне життя. Кров, пролита для цієї великої мети, не засихає. Тепло її все теплим буде в душі нації, все відограватиме ролю непококуючого тривожного ферменту, що нагадує про нескінчене і кличе на продовження розпочатого».

Симона Петлюри не стало, — хай живе Симон Петлюра!

О. Лотоцький.

Дві години вь Бібліотеці імени С. Петлюри.

В Парижі існує українська Бібліотека імени Симона Петлюри. Засногано її Паризьким Комітетом е шанування пам'яті С. Петлюри. Нещодавно догледося мені добувати в ній і своєю розмоєю з бібліотекарем та своїми вражіннями я хочу поділитися з читачами.

Дізнавшися з «Тризуба» про адресу Бібліотеки, одного дня і пішов я туди. Тиха захисна вуличка Square du Port Royal, власне не вуличка, а велике подвірря забудоване 16-ма восьмиповерховими будинками. Чистий двір. В числі 11-му на дверях першого поверху невеличка візитова картка: Ivan Rudicev з синенькою наліпкою: Bibliothèque Ukrainienne.

І все. Торкнувся дзвоника. Двері відчинив мені чоловік середнього росту, гоїений, в окулярах, 45-50 літнього віку. Дивиться трохи примруженими очима, як завсігди дивляться короткозорі.

— Тут Бібліотека імени С. Петлюри? — питаю.

— Так, прошу, прошу, заходьте. ..

Влігнула електрика, бо в коритарі не дуже ясно. В глибині коритару на дверях плакат: «Кімната пам'яті С. Петлюри», праворуч, ліворуч — двері. На стіні мапи Європи, Франції, вішалка на одержу.

— Можна бачити когось з адміністрації? — питаю.

— До ваших послуг. Я — бібліотекар.

Вітаємося, знайомимося. Заходимо до кімнати праворуч. На дверях табличка: «Читальня».

— Це у нас читальня. Сюди приходять що-суботи й неділі люде і читають собі газети й журнали. Тут і каталоги книжок, а далі книгозбірня й окремо «Музей імени С. Петлюри», де уставлено меблі з кімнати, в якій мешкав блаженої пам'яті Голоєний Отаман.

Розглядаюся по хаті. Перш за все в очі впадає в кутку велика фотографія С. Петлюри, більше од натуральної величини, до пояса. Портрет висить на стіні, вкритій жовто-блакитним прапором. Не можу одвести очей од того портрету: як живий. Всі знаємо обличчя С. Петлюри і тому не спинятимуся на описі його, на виразі очей. Сумне, задумане, чи швидче, захмурене обличчя.

— З котрого року фотографія? — питаю.

— 1919 року в Кам'янці.

Коло портрету стоїть український прапор з нашитим золотом тризубом та літерами УНР. Бібліотекар пояснює, що то прапор Товариства б. вояків армії УНР у Франції.

— Прапор, коли хочете, історичний, — каже бібліотекар. — Це перший український прапор, що пройшов вулицями Парижу поруч з прапорами Франції, Бельгії, Англії, Італії, Японії та інших держав Антанти підчас похорону маршала Фоша. Наше товариство офіційно брало участь у похороні і дістало листи подяки від імени Президента Франції, Військового міністра та інших установ, — додає ніби з гордістю бібліотекар.

Стіни читальні геть чисто завішано мапами України. От велика географічна мапа Рудницького на всю стіну, побіч неї портрети гетьманів жінки нашої старшини та мапи України 17-го і 18-го віків. На інших стінах — мапи видання німецького, чеського, французького, більші і менші, є навіть на листівках. Тут же колекції українських поштових марок з написом, що продаються на користь бібліотеки. Національні відзнаки, незеличкі металеві щити з художньо виконаним тризубом, малюнки українського війська — робота знаного маляра-баталіста Л. Перфецького — також до продажу. А от ще цікава мапа — мапа совітської України з новим адміністративним поділом на т. зв. округи. Серп і молот на малі прикрито жовто-блакитним прапорцем. Повище од мап портрети Петлюри й Шевченка. Коло вікна портрет Мазепи з його гербом, а під ним слова — з його історичного віршу: «Всі покою ширю прагнуть».

Поки я розглядаюся на всі боки, бібліотекар увесь час говорить про те, що всі ці мапи, портрети, знімки — то єсе дарунки. Майже нічого не було куплено.

В хаті три столи з газетами й журналами, але місця все ж замало, і тому ще по стінах протягнуто шнури, на яких, мов білизна, висять також газети. Тут і з Галичини, і з Канади, і з Сполучених Штатів, і з Аргентини. Навіть совітські.

— Бібліотека загалом дістає даремно від редакцій 46 назв газет і журналів, а багато ще передає по використанню редакція «Тризуба». Отже всього маємо більше, як 70 назв, з них 53 укр. мовою.

В кімнаті чисто, чепурно, досить світла. Поміж мапами на стінах заклики: «курити не вільно», «ані слова про політику». Звертаю увагу на цей останній. Бібліотекар ловить мій погляд.

— То, бачите, мусіли написати, бо наші люди без «політики» не вмють жити. То вже хай хоч тут дадуть собі спокій. Та до того ще

як заведуть «політичну» розмову, то вже не кажу, що сусіди — росіяне, почують, а й самі собі такого наговорять, що опісля хоч і не зустрійся.

— А чого то ви про росіян говорите, ходять сюди?

— Ні, не заходять. Але накруги живуть або росіяне, або жида. Вікна відчинені тай стіни тендітні, а на що їм знати нашу біду?

— А оце наша книгозбірня, — каже бібліотекар, вводячи мене у другу кімнату.

І справді полиці з книжками, на столах — також книжки. Шафа з канцелярією, писальна машина. Поверх полиць газети, під столами також. Видко, що тут справді йде робота. Книгозбірня й робітня.

— Багато маєте книжок?

— Більше, як п'ять тисяч назв книжок і більше, як 300 назв часописів та журналів, а крім того, що бачите, є ще в льоху до 500 кіло газет з якими ніде розташуватися. Книжки є ріжними могами. Є окремих військовий відділ — це для наших вояків, які б хотіли студіювати военні науки. Цей відділ виник з ініціативи Товариства б. вояків армії УНР. А оце здебільшого французькі книжки: бібліотека Шарля Бонена, колишнього посла Франції в Персії, великого приятеля України. Це цінний дар його вдови нашій бібліотеці. Отже, як бачите, молодій культурній інституції йдуть на поміч і чужинці, які розуміють її вагу.

На стінах знову мапи, листівки, малюнки. Над столом бібліотекаря портрет С. Петлюри. Тут же на великому аркуші картону — кілька ріжних фотографій С. Петлюри: то він у вагоні, то коло панцирного потягу, то в своїй хаті з донькою, а от маленька незгразна фотографія з 1919 року — перегляд Голошим Отаманом українських військ у Проскурові в липні місяці в присутності представників армії румунської та французької. Да і висить грамота на Залізний Хрест, видана поручникові Стельмашенкові і його загінний хрест, да і хрест в пам'ять оборони Львова. От карикатури з життя в таборах, прекрасні малюнки п. Карпенка, серед яких ми замічаємо Авраменка з його трупом танцюристів. На дверях наліплено шаржі — проф. Грушевського, Шапогана, Галагана, Григор'їва, а от і план колонії Nowa Ukraina коло Нью-Йорку. Фотографії з музею в Брюсселю.

— Що ж то за музей?

— А то наші емігранти урядили музей в Брюсселю в Palais du Monde, який має належати до Ліги Націй. Там маги бути представлені лише державні нації, а тим часом, як бачите, наші люде, переважно студіююча молодь, добилися того, аби там урядити й український відділ. З цим їм таки пощастило, — розповідає говіркий бібліотекар.

Втішно слухати це оповідання.

— Це, бачите, — додає бібліотекар, — так би мовити похід український на захід, культурний похід. В Брюсселю — музей, тут — Бібліотека, в Берліні — Інститут, в Празі — Університет, Педагогічний Інститут, Сільсько-Господарська Академія, Мистецтв Студія, де а Музей. Не побідили у війні, мусимо инакше світ завоювати. Перший наш національний похід був — це українська кагед а Кошиця, що об'їхала Ечропу й обидві Америки, з таким великим успіхом. Та то була ніби

глибока розвідка, кавалерійський рейд. А це вже щось старого. «Пішим строем», «масою» в наступ ідемо.

— Так... так... так... — міркую собі. — Справді похід...

— Тільки, — перебиває мої думки бібліотекар, — бідні ми всі. І тут, і там, все треба грошей, грошей і грошей... От і оце все, що Ви бачите, книжки, журнали, то майже все добуто даремно. На купівлю затрачено яких дві тисячі п'ятьсот франків, а решта все прибуло, як дар.

З подивом дивлюся на це все... Бідно, скромно, багато де-чого бракує. Переглядаю книги, де ведуться записи поступлення книжкам і справді, дар такого, дар видавництва, дар редакції, дар якоїсь організації, громади.

Дві українські Громади у Франції, в Шатеті і в Оден-ле-Тіші, пожертвують цілі свої бібліотеки, і ті бібліотеки, зостаючися на місцях, вважаються філіями бібліотеки С. Петлюри в Парижі.

Сідаємо. Розпитуюся про бібліотеку, як то все пішло.

— Історія Бібліотеки така. Після смерті блаженної пам'яті Симо-на Петлюри, в Парижі повстав Комітет вшанування пам'яті С. Петлюри і на одному з перших його засідань В. Прокопозич запропонував відкрити в Парижі Бібліотеку імени С. Петлюри, як вічний йому пам'ятник. Цю думку одного-осно було прийнято, вона зустріла співчуття громадянства.

Українська Бібліотека імени С. Петлюри в Парижі «має за свою мету допомогти студіям української культури у Франції». Вона має стати в допомозі і прислужі кожному українцеві, який почуває потребу в рідному слові, який хоче поглибити чи поновити свої знання про рідний край. Вона йде назустріч кожному чужинцеві, який, зацікавлений нашою землею, хоче ознайомитися з нею, її народом, його минулим і сучасним його літературою, мистецтвом, його культурою взагалі, природними багатствами нашого краю, його економічними можливостями.

Особливо повинна бути в пригоді наша Бібліотека нашій академічній молоді, яка, черпаючи у великому центрі європейському науку з джерел а всесвітнього духа, не хоче переривати своїх студій про батьківщину.

Напрямо своєї роботи Рада бібліотеки уявляє так: для бібліотеки не існує ніяких кордонів, орієнтації, партій, груп та течій. Бібліотека стоїть і стоятиме над усім тим. В ній повинно бути кожне слово, написане українською мовою, щоб читальник міг класти собі правдивий і дійсний образ нашої країни. В ній повинно знайтися кожне слово мовами чужими написане про Україну.

Це величезне завдання і розраховано його не на рік, не на роки, а на десятки літ.

До творення бібліотеки приступлено було на весні року 1927-го і вона майже два роки містилася в помешканню редакції «Тризуба». Отут ви бачите фотографії того першого помешкання. Шафа з книжками займає не величкий куток в готельовій кімнаті, а там містилися ще три бюро еміграційних установ та мешкало двоє людей. Догий час збіралися з грощима нарешті минулого року пошастило знайти це помешкання.

Три кімнати, кухня. Дві ви бачили. Третя — це кімната пам'яті 'О Петлюри. А кухню пристосовано до життя бібліотекаря. Коштує це дез'ять тисяч франків з пав'юм, чи триста шістьдесят доларів. Дуже трудно з грошима, дуже трудно, — повторює ще раз мій співбесідник.

— Ну то добре, а як же заряд бібліотеки має вивязатися з тої фінансової ситуації?

— Як бачите, в основу бібліотеки лягли кошти, асигновані урядом УНР, пожертвовані редакцією «Тризуба» та зібрані серед громадянства Комітетами вшанування пам'яті С. Петлюри. Основу покладено, тепер рахуємо на громадянство. Коли тяжко ми всі відчули смерть С. Петлюри, то мусимо зрозуміти не лише потребу пам'ятника йому, але й всю вагу такої установи, як бібліотека, де не лише наші люди, а й чужинці зможуть студіювати нашу країну. Озиваються люди й зараз і грошима й друками. От, наприклад, минулого року з нагоди відкриття Бібліотеки для прилюдного користування, дістали подарунків 2.500 фр. Недавно Центральний Комітет з Варшави прислав 250 злотих, з Румунії надійшло 400 фр. Надходить потроху і з інших країн. Все це, само собою ще не гроші. Але це початок. На початку все трудно. Та ми сили й надії не тратимо. Бібліотека мусить бути, жити й розвиватися. Всі народи мають тут бібліотеки. Он недалеко у росіян Тургенівська бібліотека має більше, як сто тисяч томів. Поляки мають бібліотеку в дев'яносто тисяч томів. Правда, їхня бібліотека існує вже більше 70-х літ і почалася із 15 книжок. Ми починаємо ніби ліпше, та й нас же все таки сорок мільйонів?

— Хто керує справами Бібліотеки, з кого складається провід?

— На чолі Бібліотеки — Рада. До Ради входять: В. Прокопович — jako ініціатор, головою, секретарем — ген. О. Удовиченко, як представник Комітету вшанування С. Петлюри в Парижі, скарбником — І. Косенко представник заснованого з ініціативи С. Петлюри журналу «Тризуб», проф. О. Шульгин, jako представник уряду УНР, та ще є місце для преставника від родини покійного С. Петлюри, але того преставника ще немає. Ці п'ять осіб є фундаторами, і в разі смерти чи вибуття кого решта членів добірає до комплекту. Крім фундаторів по статуту є ще дійсні члени — включно українці, які мають платити по 200 фр. річно, да і — почесні члени-кореспонденти і члени-співробітники. Рада Бібліотеки для збільшення книжкового фонду утворила в різних містах Європи і за океаном своїх представників, які мають збирати книжки, пожертву і перепропагандувати їх до Парижу. Справа йде помалу, але йде. Головне, гроші, — знов вертається бібліотекарь до цього болючого питання. Кошти потрібні на полиці, де розставляти книжки, потрібні на оправу, щоб книжки можна було пустити в обіг, потрібні на пересилку дарів з різних країн до Парижу. Звертаємося на день смерти Головного Отамана із закликом про пожертву на пам'ятник йому — Бібліотеку в Парижі. Надії покладаємо на нашу еміграцію, на українські землі в Європі, на Америку і Канаду найбільше. Закликаємо громадянство збирати збірки підчас академій, які будуть угаджуватися на день трагічної смерті С. Петлюри — 25 травня, а потім розсилаємо підписні листи-заклики

З подивом слухаю цю нервову, часом непослідовну, а є таку про-
никливу доповідь, і думаю, що коли б цей чоловік десь сказав в Америці
нашим людям оце, то не один долар упав би йому до рук з найбі-
льшим побажанням успіху.

— Ну, а як влада французька?

— То що ж влада? Статут зареєстровано, країна вільна. Справа
культурна. Ні, з цього боку усе гаразд.

— Маєте багато читачів?

— В середньому приходиться читати у дні коли бібліотеку відкрито
5-6 осіб. Бібліотеку відкрито тричі на тиждень: середа, субота й неділя.
А абонентів маємо більше, як п'ятьдесят осіб.

— А українців в Парижі багато?

— Та як вам сказати? Ніхто не рахував, а з тисячу є. Поси аємо
також книжки поштою на провінцію.

Ще раз оглядаю кімнату, встаю. Бібліотекарь веде мене оглянути
кімнату пам'яті С. Петлюри. Характерна деталь: ввівши мене до кім-
нати бібліотекарь зараз вийшов і зайшов до сусідньої хати, а коли
повернувся, то я помітив, що в руках у нього не було цигарки, яку він
перед тим запалив.

Просто дверей на стіні — біла маска покійного. Під нею великий
блакитний обшитий золотом шовковий прапор з золотим тризубом.

— Це штандарт Пана Головного Отамана, — пояснює мені бібліо-
текарь.

Зпід маски спадають стрічки, все жовтоблакитні, хоч є трохи й бі-
лих. От я читаю: «Кого не забудуть», «Незабутньому» — незамінимому,
«Вождеві нації», «Першому воякові» і багато їх цих стрічок — од ріж-
них організацій, од ріжних людей, з ріжних країн.

— Це все стрічки від вінків, що покладено їх було в річниці
смерти. А ті з дня похорону у дружини покійного.

— А Пані Отоманога, де живе? — перебиваю.

— Тут, у Парижі.

Не могу одірвати очей од маски покійного. Лице С. Петлюри якимсь
приємним і ніби на ньому легка, тиха усмішка. Од неї є якимсь тихим
спокоєм і майже побожність проходить до душі.

— А отут куля пройшла, бачите? — завважує бібліотекарь, пока-
зуючи на підборіддя.

— Це власне, де ми стоїмо, куточок присвячений згадкам про життя
й смерть С. Петлюри, а ото за шнуром — оці меблі, то з кімнати, де він
мешкав в Парижі. От ліжка, креселко, одне й друге, стіл, стілець, полиці
для книг, шафа.

На долівці коло ліжка — червоний килимок. На вікні занавіски
білі й зеленуваті гардини. Стіл заслано легенькою накривочкою.
Ліжка-білою коздрою, старою полатанкою.

— Боже, як убого, — думаю собі. — І оце так жив чоловік, якого, я
тільки що читав, називають: «гождь нації». Я дивлюся мовчки і не нава-
жуюся промовити слова. А бібліотекарь якимсь позажніше і тихіше на-
лів голосу розсказує:

— Оце так і було в кімнаті, так і жив. Де-які речі, що особисто

на ложка: и С. Пет юрі, Пані Отамано а тримає у себе. Отут ви бачите фотографію кімнати і Випомігтите, що ми пильнували розстаети меблі так, як вони були в його кімнаті. Та не все вдається. В його кімнаті було два вікна, а тут лише одно. Тай трохи де-що не так поставлено, бо нема місця. Закуплено все це у господаря за п'ять тисяч франків Паризьким Комітетом вшанування. І Ви гляньте, пане-добродію, яке то все старе, збите. І стіл, і ліжко, і покривала. А взяв великі гроші. Ве чкі по тодішніх часах скрути матеріяльної, в якій застала смерть Головного Отамана, великі на наші емігрантські злидні.

На по иці я бачу кілька газет.

— То газети, що були в хаті після смерті. Їх було до семидесяти і всі вони поховані. Тут все автентичне. Все, що було в кімнаті знайдено, і ота накривочка на лампі. Маємо навіть шнур, яким притягура: Пан Отаман гампу до столу підчас праці.

На ст.ні в частині, протилежній тій, де стоить обстанога кімнати С. Пет юри, розміщено фотографії й ма'юнки олійними фарбами. Ма'юнки — праця Л. Перфецького — уявляють внутрішній вигляд кімнати Отамана, вигляд з неї на вулицю куточок в сквері К'юні, де любив бувати покійний, три будинки в яких мешкав С. Пет'юри за час свого побуту в Парижі, його могила на кладовищі Монпарнас. Під ними фотографії місця, де було забито Отамана, кілька фотографій його кімнати, різні моменти з похорону, жалібний похід на вулицях Парижа.

— Таких фотографій багато маємо, кілька десятків негативів. Крім того похорон взято на фільм.

— Знаю, знаю.

Ми виходимо. Бібліотекар' показує мені инше уладження. Все скромне, майже монастирське, нічого зайвого. Бібліотекар' ще просить до книгозбірні. Лаштує чай і ми розмовляємо далі. Власне говорить він, а я слухаю. Як бачу мій співбесідник хоче, щоб я проинявся тією справою і прийняв її до серця. Але хай він буде певний — я прийняв і, чим зможу, допоможу.

— По статуту Бібліотека має на завжди лишитися в Парижі. Навіть як би сталося таке нещастя, не дай Боже, не вірю в це, — перебиває він сам себе, — що українці не в силі догести Бібліотеку, то вона має перейти до аналогічної української або французької установи. А що-до Музею пам'яти С. Пет'юри, то його буде передано на Україну. Коли? Хто знає? Так само, як і тіло мусить спочивати на Україні. Маємо точні розміри кімнати, зразок шпательів і все потрібне, щоб на Україні збудувати її точну копію.

І багато ще мені говорив бібліотекар'. Опогідав про те, що при Бібліотеці має бути не лише кімната пам'яти С. Пет'юри, а і взагалі музей, де збиратиметься все, що має на собі пам'ятки з нашої визвольної боротьби та з життя еміграції. І він показав мені багато таких річей. Все це зареєстровано, записано.

В день 25 травня зробімо пожертву на монумент С. Пет'юри-Бібліотеку його імені в Парижі.

— Крім того лишать нам люде, — каже він, — тро потребу зібрати все, що було писано Петлюрою, його листи, статті, промови. І це все треба. Все це маємо на увазі. При Бібліотеці заведено окремий відділ: «Petluroviana». І от як початок — журнал «Українская Жизнь» мовою російською, якої редактором був С. Петлюра. А ще забув вам сказати: маємо величезну збірку з часописів з днів процесу Шварцбарда, і бібліотекарь веде мене й показує велику збірку часописів майже з усього світу — справоздання про процес. — Все це музейні речі, і нема часу зо всім тим негайно упоратися. А крім того нам мають бути передані матеріяли «судоого комісії», що пильнувала процесу. Ось тут справоздання з діяльності комітетів вшанування пам'яті С. Петлюри в Подєбрадах і Празі в Чехії.

— І багато, багато є до роботи, — закінчує бібліотекарь і ніяково дивиться на мене. Йому ніби сорісно, що не все це упорядковано.

— Нема часу, нема грошей... майже в розпачем додає він, розводить руками й задумливо дивиться проз мене кудись у простір. Може гинє думкою своєю до українців-патріотів, щоб прийшли з поміччю.

— Ну, а скільки треба взагалі грошей на все це, — питаю.

— Скільки? — перепитує бібліотекарь, — А от, бачите, так: помешкання — 9.000 фр., моє утримання — 9.600. Це вже недалеко двадцяти тисяч. Та порахуйте опрау книг, видатки канцелярійні, поштові, оплата пересилки, нові полиці — покладіть на все це 5-6000, от і буде 25.000. Та все це на те, щоб Бібліотека зоставалася в такому стані як зараз. А щоб вона розвивалася, щоб можна було купити щось нового, а без цього не можна, то треба додати 10-12 тисяч. Тай буде загалом 35-37.000. Та, словом, колиб мати на рік 1.500 доларів... Е, як би то 1.500 доларів, — і мій бібліотекарь усміхнуєся.

Ще трохи побажалоги і я став прощатися.

Кидаю оком ще раз на книгозбірню, і прохолжу читальню й вихолжу. Сердечно відпровадив мене бібліотекарь з помешкання і вивів до двору. На вороттях хутко повернувся, майже побіг, нахиливши вперед голову.

Я оглянуєся ще раз. І так мені хотілося зачернути його і сказати йому й тим всім, що не даремно вони працюють і що найдуться люде, які допоможуть започаткованій справі. Допоможуть не лише створити пам'ятник пам'яті С. Петлюри — Синові й Вождєві Нації, — Тому, «Кого не забудуть», а й допоможуть оцьому «походоєві» культурному української нації, який ведуть убогі емігранти.

I. Panassyeh

Автор допису був би вдячний, коли б інші часописи подали у себе цих кілька рядків.

Од редакції. Ви, що прочитаєте ці рядки не зоставайтеся байдужими і дайте поміч людам, що створили і ведуть «Українську Бібліотеку імени С. Петлюри» в Парижі.

Гроші і книжки треба посилати на адресу:

I. RUDICEV II, Square de Port-Royal PARIS — XIII-e

3 ЖИТТЯ І ПОЛІТИКИ.

— Харківський процес. — Брак матеріалів для повної оцінки. — Дешеві лаври аранжерів. — Чи переможено УНР? — Значіння процесу.

Процес Єфремова і товаришів, так званий процес СВУ, закінчився. Викликала ця справа таке зацікавлення в широких колах українського громадянства, скільки вона таку поважну подію в нашому житті, що пройти мимо неї ми не маємо права, що мусимо дати її оцінку. Мусимо дати її оцінку, хоч даємо собі повне справою дання з тих труднощів, з якими зв'язано в'яснення її справжнього значіння. Маємо ми надто неповний матеріал для того, щоб повно і всебічно освітлити всі обставини, зв'язані з перебігом харківського процесу. Лишається в цій справі дуже багато неясного і загадкового, є сила прогалин, які не можуть не відбитися на в'ясненню значіння її і її оцінці.

Отже подаємо нижче низку думок і висновків, які видаються нам найбільше ймовірними, найбільш відповідаючими правді й об'єктивності при тій стадії ознайомлення з даними процесу, яка для нас є можлива в теперішню хвилину.

З початку тільки уваг відносно матеріалів, якими ми розпоряджаємо тут на еміграції. Вони складаються із справоздань про процес в совітській пресі і записів судових засідань, зроблених в одному з емігрантських осередків при передачі справи по радіо. І дні, і другі матеріали не повні; дані совітської преси крім неповности, в багатьох місцях грішать виразною тенденційністю; записи передач по радіо не є стенографічними і мають низку прогалин в зв'язку з перервами в радіовому сполученню. Таким чином повних даних навіть про судову ро праву ми не маємо. Що ж торкається даних, зв'язаних з перебігом судового слідства, тих обставин, які мали місце в зв'язку з ним, то вони є цілком відсутні. Справа розкрита ІПУ, як це зазначається в судовому вирокі: в червні 1929 року; єдине повідомлення, яке з'явилося в совітській пресі про цю справу за весь час до початку процесу, отже за дев'ять місяців, це відоме оповіщення ІПУ з 22 листопаду. Що за весь цей час робилося по-за лаштунками слідства, яким чином прийшло до того, що з соток арештованих на лаву підсудних посаджено лише 45, — про все ми не маємо жадних відомостей. Так само не маємо жадних відомостей відносно тих заходів і відносно тої тактики, які вирішила взяти щодо процесу комуністична партія. Ми знаємо лише зовнішні вияви дотичних заходів керуючих чинників — інсценізовані нею вирази народнього «обурення».

В зв'язку з цією обмеженістю матеріалів в самому перебігу процесу лишається для нас дуже багато неясного і загадкового.

Ясно і виразно перш за все відчувається в цій установці справи роля провокації. Фальшований лист Л. Чикаленка, який ніби відіграв таку важливу ролю в справі створення самої організації СВУ, сумнівна і непевна позиція де-кого з підсудних — все це дозволяє твердити, що провокація в цій справі мала місце. Але які розміри цієї провокаційної роботи в процесі не матеріалам, які нам на разі приступні, встановити нема жадної можливости. Не можемо навіть з повною категоричністю твердити, що того чи иншого з підсудних, роля якого на суді нам видається підозрілою, треба трактувати, як провокатора.

Підсудних засуджено за належність до СВУ. Ціла низка підсудних стверджує, що про існування СВУ вона довідалася лише в тюрмі й проте визнає себе винною в належності до цієї організації. Факт, який викликає ріжкі міркування й потребує пояснень, проте в тих матеріалах, якими ми

ропоряджасмо, жадних даних для висвітлення ситуації ми не знаходимо. Наводимо тільки приклади тих неясних і загадкових моментів, які маютьесь в обставинах справи і які ми на геперішній стадії знайомства з перебігом процесу цілком позбавлені можливости вияснити. При бажанню нотування неясних і непевних моментів в справі можна було б продовжити. Але й того, що сказано, вистачить, щоб підкреслити необхідність сугубої обережности в тих висновках, які можна і треба робити з приводу процесу.

Харківський процес інспенізований большевиками, як політична справа; СВУ, в належності до якої обвинувачуються підсудні, трактується большевицьким судом, як організація з сугубо політичними цілями. Проте приглядаючися до конкретного змісту тих обвинувачень, які ставилися до підсудних, переглядаючи те, що вони справді робили, не можна не прийти до висновку, що фактів конкретної політичної діяльности підсудних, яка скерована на повалення совітської влади, як що не брати до уваги їхньої діяльности з часів передсовітських, ми власне в справі не знаходимо. Замість конкретної політичної роботи ми маємо по суті річей лише низку розмов на політичні теми, заякими не слідували жадні політичні чини, жадна політична акція, розмов, які в жадній культурній країні не підлягають покаранню. А справжній зміст «злочинної» діяльности підсудних, те, що стояло в центрі їхньої уваги, це була не стисла політична діяльність в європейському розумінню цього слова, а широка культурна національна робота. Підсудні змагалися використати ті легальні можливости, які не є вони обмежені, які існували при совітському режимі для національної роботи, змагалися творити цінности української культури, так, як вони їх розуміли — цінности української національної, а не пролетарської культури. Вони провадили свою національну роботу в школі, в церкві, в кооперативі, в окремих совітських установах — скрізь, де сягав їхній вплив. В цьому, в широкій національній роботі, в рятуванню того, що можна було врятувати і полягав їх злочин. Культурницька робота складала основу їхньої діяльности, їй надавали вони головне і основне значіння, відсовуючи на друге місце політику, зводячи політичну діяльність лише до спорадичних розмов на політичні теми, головна ціль яких може полягала лише в бажанню полегшити душу, змучену важкими умовами національної праці при диких обставинах совітського режиму.

В цьому культурницькому ухилі величезної більшости тих 45 підсудних, які були вибрані ГПУ з соток арештованих, в тій перевазі, яку психологічно вони віддавали культурницькій роботі перед завданнями політичної боротьби, може й лежить причина тої поведінки підсудних на суді, яка нам з нашого еміграційного погляду видається незрозумілою. Адже-ж всі вони в той чи інший спосіб визнали свої «помилки», адеж-ж всі вони, хоч на протязі своїх зізнань змагалися боронити свої позиції, закінчували традиційними «каяттями», як логічно дуже часто було дуже мало зв'язані з тим, що говорилося попереду. Залишившись в межах большевицької окупації, підсудні ще перед десятию роками взяли на себе тягар ведення національної роботи в умовах совітського режиму; ще тоді стали вони на ґрунт необхідности врятування того, що можна врятувати, шляхом компромісу, для того, щоб витворити ті культурні цінности неминаючого значіння, цінности, які являються вкладом в скарбницю української національної культури, а в жаден спосіб не «пролетарської», що витворені багатьма з підсудних за ці важкі роки, їм не раз доводилося активно чи пасивно заявляти про свою лояльність до совітської влади, відмежовуватися від «контрреволюційної» еміграції. Цю тактику, засвоєну на протязі десяти років, тактику, що давала можливість використання хоч в мінімальних розмірах совітського режиму для національної культурної роботи, яку продовжують ті, з співробітників підсудних, що лишилися на волі, уважали доцільним підсудні провадити на суді.

Не будемо спинятися на питанню, чи являється ця тактика оправданою з погляду інтересів національного визволення, коли їх брати в цілому. Хочемо лише показати, що той похід підсудних в большевицьку Каносу, з приводу якого так торжествує совітська преса, є досить умовним; хочемо підкреслити, що тактично тут не зроблено нічого більшого, ніж те, що вже було зроблено в тій чи іншій формі перед низкою років і що проте не гантувало діячів української науки і культури перед лавою підсудних.

Аранжери харківського процесу, організуючи його в такій широкій формі, надаючи йому характер ударної політичної кампанії, ставили собі ширші цілі, ніж розправу з українськими культурними діячами, які не зважаючи на всі накази совітських чинників, все таки мали сміливість творити цінності в обсягу національної, а не «пролетарської» української культури. Розуміється, й ця остання ціль малася на увазі, бо в той момент, коли взятий був виразний курс на творення «пролетарської» української культури і коли з очевидністю виявилось, що творити її доводиться виключно силами Кагановичів, Шліхтерів і Косьорів, які нічого спільного не мали і не мають ані з українською нацією, ані з українською культурою, цілями механічного усунення противників нехтувати не приходилося. Але не в тому полягла основна ціль аранжерів харківського процесу. Їм ходило у першу чергу про дискредитацію українських політичних змагань, про дискредитацію української визвольної боротьби. В той момент, коли вони стали на ґрунт ліквідації решток української автономії, на ґрунт рішучого і послідовного підпорядкування України Москві, вони рішили довести, що цей шлях є для України єдино можливий і природний, бо по-за ним українська нація в процесі останньої революції не могла ніби-то витворити жадних політичних цінностей. Вони рішили виявити, що та державна концепція, яка була сотворена в процесі визвольної боротьби — УНР, є не більше, як авантюра дрібної купки запродавців, які являються ворогами нації і зрадниками ідеї української державности. Зроблено це дуже дешевим коштом. Людей, які десять років тому одійшли від активної політичної боротьби, обравши для себе іншу галузь національної роботи, спробувано зробити активними політичними борцями на сьогоднішній день. Для цього ужито всі засоби в цій області, найбільше використано послуги провокації, закидувано підсудним факти з їх політичної діяльності з-перед десяти років, факти випадкових розмов. Даремна річ, що весь цей заволодів притягнений матеріал дав мінімальні дані для характеристики «злочинної» діяльності самих підсудних. Він дає можливість і прокуратурі, і суду, і оборонцям широко спинитися над історією української революції, закидувати болотом концепцію УНР, вживати відносно неї всіх тих сильних епітетів, які знає большевицький лексікон.

Розуміється, большевики торжествують свою «перемогу». Не перемогти при тих умовах, в які був поставлений противник було би трудно. При цих умовах навіть творці ризького трактату, навіть ініціатори закликання московського війська на Україну, могли виступати в ролі «оборонців» ідеї української державности. Для цього треба було тільки відповідної дози нахабства, якого у большевиків ніколи не бракувало.

Але як можуть оцінювати цю «перемогу» большевиків люде, які думають політичними категоріями, які не піддаються впливу голосних фраз?

УНР є дрібна авантюра купки запродавців, над якою життя поставило хреста — так заявляють організатори харківського процесу. Але про те через десять років після того, як ця купка запродавців опинилася по-за межами совітської України, її діяльності присвячується найбільша політична імманісія, яку організувала коли-небудь совітська влада на Україні. Сотні статтів в совітській пресі, низка спеціальних брошур, нечувана по своїм розмірам кампанія протестів і демонстрацій, організація незнано-

В річницю смерті С. Петлюри — 25 травня згадайте, що в Парижі створено Бібліотеку його імені.

го по своїй грандіозності процесу, для якого витрачено стільки зусиль органів ГПУ—чи все це не занадто багато для дрібної авантюри, з якою покінчило життя? Чи все це не є доказ того, що є на Україні групи, для яких концепція української демократичної державності й досі лишається символом віри і боротьби? Чи не свідчить все це, що на ці групи совітська влада мусить звертати пильну увагу, не зважаючи на всі заяви про свої успіхи, про свою зростаючу міць?

Оцінка кожного соціального з'явища не може переводитися одірано від обставин часу і місця, за яких це явище відбувалося. Так само оцінка значіння харківського процесу не може бути переведена без виявлення тих обставин, в яких перебуває український національний рух на совітській Україні. А він перебуває в стадії зросту, в умовах піднесення, коли національна стихія заливає ті рямці, які ставить для неї комуністична партія. При цих умовах національний рух зможе виділити з харківського процесу те, що спричиниться до його дальшого зросту; він пройде мимо тих його моментів, які були аранжовані совітською владою для того, щоб одхилити його з його вже ясно визначеного битого шляху. Бо стадія розвитку нашого руху вже перейшла той період, коли її можна спинити штучними аранжованими в стилі харківського процесами.

В. С.

З міжнароднього життя.

— Морські непокої та їх перспективи.

Як відомо, Лондонська морська конференція закінчилася компромісом. З п'яти великих держав, що приймали в ній участь, домовилися лише три, а саме Англія, Сполучені Штати та Японія, себ-то ті, що їх найбільші інтереси полягають не в Європі, а в басейні Тихого океану. Ці держави встановили на майбутнє максимальні континенти своїх морських сил в такий спосіб, що Англія та Америка матимуть рівні флоти, а японська флота буде приблизно на 30 відс. меншою за них.

З такого договору можна було зробити три висновки: 1) що Англія одмовляється од свого колишнього світового першества що-до морської сили, 2) що дістала вона за те значну фінансову компенсацію, бо не матиме потреби ставити нові бойові кораблі і 3) що на тихо-океанському обрії не передбачається скільки будь важливої завірюхи, яка б могла спричинитися до війни між вказаними державами. Властиво між двома з них: Японією та Сполученими Штатами, бо англо-американська війна — річ остільки неімовірна, що про неї ніхто не думає, крім московських більшовиків та їх принципіального противника вславленого генерала Людендорфа.

Таку оцінку Лондонської конференції дала майже вся світова преса, і коли б вона відповідала дійсності, цього було б досить, щоб сказати, що трьохмісячна праця в Лондоні не минула марне, що проклала та конференція певні нові шляхи для другої конференції — про загальне, морське й суходольне обеззброєння — яка має бути скликана на цей раз уже в Женеві — Лігою Націй. На жаль у вказаному договорі трьох держав єсть маленька червоточина, що здавалося непомітним в час складання договору, та яка виявилася на світ майже зараз після того, як договір було опубліковано.

Справа в тому, що цілий «договір трьох», як його звуть у пресі, не має абсолютного характеру, бо залежить він не тільки од доброї волі підписаних контрагентів, але й од тих, що його не підписали, себ-то од Італії та Франції, які між собою не погодилися. Тому то ціла згода «трьох» стала

умовно, бо до тексту про відповідні максимальні контингенти бойової морської сили вставлено оговорку, згідно з якою кожному з трьох контрагентів надається право посилювати свою флоту, коли якась непідписана держава захоче збільшувати склад своєї морської сили.

Оговорка та була необхідною, — і то як раз для тої держави, що була ініціаторкою цілої справи, — для Англії. Англія, скликаючи конференцію свідомо йшла на зречення із свого світового морського першества, — з мотивів, про які згадувалося свого часу на цьому місці. Але вона одночасно не хоче й не може зректись своєї переважної сили в Європі, — тут вона і надалі стоїть на своєму старому принципі так званого «подвійного прапору», себ-то, бути на морі сильнішою за кожні дві найсильніші європейські держави. Сви́й максимальний контингент Англія на конференції встановила, маючи на оці сучасне взаємовідношення флотської сили в Європі. Збільшення флоти якої-бути європейської держави автоматично примушує її посилити й свою флоту. Раз англійська флота збільшиться, Америка, аби не зоставатися позаду, мусить також ставити нові кораблі, а Японія — та теж не схоче відмовитися од признаних за нею 70 відс.

Усе те, поки йшла конференція, здавалося лише теоретичними здогадками, формальним застереженням то-що. Але не пройшло й десяти днів після підписання Лондонських резолюцій, як виявилось, що всі ті здогади були не фантазією, а цілком реальним фактом, що наслідком лондонської морської конференції про обмеження бойових флотів, стало їх посилення.

Першою на цей шлях стала Америка, що зараз же після конференції почала ставити три нових крейсери, виголосивши одночасно цілу програму морського будівництва розрахованого на кілька літ, з видатками на суму одного мільярду доларів. Ці звістки, однак, не схвилювали нікого, бо ці нові бойові сили потрібні Сполученим Штатам для того, аби вони могли вирівняти свою флоту з англійською, яка й сьогодні за далеко сильніша за американську.

Схвилювала світову політичну опінію нова морська програма італійська. Як відомо, на конференції Італія домагалася, аби за нею офіційно було визнано право на морський паритет з Францією. Досягти того визнання вона не могла, і питання це конференцією одкладене з тим, щоб воно стало предметом спеціальних пересправ між Францією та Італією за посередництвом Англії. Італія тих пересправ чекати не стала, виголосивши, що вона на протязі ближчих двох років поставить двадцять дев'ять нових бойових морських одиниць на суму в 600 мільйонів лір. І не тільки виголосила, але зараз же й приступила до підготовчої праці.

Особливе подражнення та незадоволення викликало італійське рішення в політичних англійських та французьких колах. Не тому, щоб за ним видно було зараз — на якусь примару війни, на сьогодні вся Європа боїться кожної війни, як нечистий ладану святого. Але тому, що італійський виступ вказує наочно, що європейські міжнародні протиріччя годі залагодити лагідними промовами міністрів закордонних справ та компромісовими конференційними резолюціями, хоч би на них і було витрачено три місяці часу, як то було в Лондоні. Виявилось, що й сама війна, хоч і як її проклинають на всіх міжнародніх дипломатичних зборах, — завтра, кожного часу, може вказати своє жахливе обличчя європейським людям. Бо ж велика боротьба р. 1914-1918 хоч і велася наче б то під величними гаслами, бо ж і воєнні договори, що її скінчили, хоч і засновані були наче б то на святих принципах волі людини й нації, — однак, залишили вони за собою стільки скривджених та ображених людей і націй, стільки політичних несправедливостей, що годі зараз й сьогодні думати про мирне та безбурне міжнародне співжиття. Під грудями попелу великої війни приховано ще й досі стільки червоного жару, що його не загасити струмками мирних промов на міжнародніх конференціях.

Французька преса вважає, що ближчими причинами, які штовхнули Італію на її морський виступ, були з одного боку бажання досягнути реального паритету з своєю латинською сестрою на морі, а з другого — поставити

Францію перед «готовим фактом» на той час, коли буде розпочато вказані вище франко-італійські пересправи за посередництвом Англії. Англіїці, як здається, тої думки, бо ж італійський виступ спричинився до того, що британський міністр закордонних справ, ідучи до Женеви на засідання в Лізі Націй, спеціально спинився на повних два дні в Парижі, аби з тоги приводу порадитися з таким же французьким міністром. Наслідки тої наради, можна припускати, виявляться в скорому часі в Женеві, де франко-італійська колізія безперечно гратиме першу роль на так званих приватних побаченнях делегатів великих держав.

Але крім ближчих причин наче б то єсть і дальші. Про них говорить такий освідомлений та обережний політичний орган, як «Journal de Genève». Газета нагадує про те, що майже одночасно з італійським виступом, німецький парламент відновив своє рішення що-до будови одного нового крейсера та асигнував на те відповідні кредити. Кредити ці відповідно не великі, але вони мають принципове значіння. Німеччина відновлює свою бойову силу в ті площині, яка їй не заборонена мирними договорами, — на морі.

Трудно, — зауважує з того приводу женеvський орган, — утриматися од запитання, чи не порадила Німеччині це зробити Італія. Бо ж чинність Риму та Берліну мають в цьому випадку якусь дивовижну взаємність. Чи не має тут наміру заманути й Францію в тісні морські пихви? Чи не являється це доказом італо-німецького співробітництва дуже повчального й дуже небезпечного?

Газета вказує на те, що, крім тиску на Францію, Німеччина, ставлячи новий, малий розміром, але надзвичайно могутній зброєний крейсер, має також на оці евентуальну війну з Польщею, де ставкою будуть, з одного боку, так званий коридор, а з другого — територія східньої Пруссії. Німці на той випадок бажали б бути панами Балтійського моря, а для того й будують свої крейсери.

На те, що в Балтиці не все гаразд, вказує й другий факт. Як повідомляє преса, Фінляндія, досі цілком мирна країна, почала спішно ставити нові бойові кораблі. В Або зараз будують три підводні човни, а четвертий — в Гельсинках. Крім того уряд вирішив збудувати ще й два нових броневих крейсери.

Посилення морської зброї помічається не тільки в Балтійському морі, воно перекинулося й до моря Чорного. Кільки часу тому назад совіти перевели туди з півночі шість великих морських кораблів, а тепер висилають до Севастополя цілу ескадру. Чорноморські держави занепокоїлися. Тим часом вони ще не одповіли на це своїм новим озброєнням, але в пресі вже промайнула чутка, що до румунських портів прийде начеб то надовго велика англійська ескадра, аби стерегти там британські інтереси.

Як здається, нічого дуже поважного на ближчий час поки що не видно, але українським політикам треба пильно слідкувати за тими морськими непокоями, бо справа вже й географічно до наших кордонів підступає.

Observer.

З діяльності Т-ва Б. Вояків армії УНР.

16-17-18 травня в Ман (деп. Сарт) відбувався конгрес французької федерації інвалідів, жертв війни та бувших комбатантів, організації дуже великої і чисельної, яка має не аби яке значіння. На чолі її стоїть Мажіно, теперішній військовий міністр. Наше т-во, перебуваючи на терені Франції, вважало за потрібне належати до складу цієї Федерації. Отже ним було подано прохання про прийняття до складу цієї Федерації. Керуючі органи Федерації прийняли наше т-во до свого складу, але з'їзд мав це прийняття затвердити.

Перші дні конгресу, на якому від товариства б. воєнків Армії УНР, були ген. О. Удовиченко та М. Ковальський, займалися внутрішніми справами, яких так багато є у франц. організації. Варто придивитися до цього то о комплексу справ, щоб зрозуміти, як багато роблять і яку роботу переводять подібні організації. Оборона прав інвалідів, справи пенсій, аскурацій, фінансова та допомогова діяльність, спеціальні справи тяжко поранених, потерпілих від газів то-що, — всі ці питання прекрасно підготовлені в докладах членів правління Федерації — зайняли перші два ні.

А в неділю 18 квітня — загальний доклад енерального секретаря п. Гран'є про діяльність Управління. В ньому і наше прийняття. Тоді ж конгресом і було ухвалено рахувати наше товариство в складі Федерації.

Після урочистого закриття конгресу в присутності префекта деп. С рт, мера города Ман з цілим муніципалітетом, команди місцевих військових залог та великої кількості місцевих представників, відбувся похід і покладення пальми у пам'ятника полеглим у війні. У поході взяли участь всі учасники конгресу (їх було до 400) разом з місцевим населенням. І серед прапорів французьких був і прапор нашого товариства, св.жі і яскраві кольори якого притягали увагу присутніх.

В 12-30 розпочався великий банкет, на якому було до 700 чол. На ньому оловував сам Мажіно, що вкінці виголосив велику, дуже гарно збудовану промову. Серед присутніх було багато представників від інших французьких та міжнародних організацій бувших комбатантів, а серед них і представник ФІДАК 'у п. Марі д'Авіньо, наш великий приятель.

Треба одмітити надзвичайну гостинність місцевих комбатантів до нашої делегації, і пані делегати гаряче дякували місцевим представникам п. п. Дюкло, Вершоллю та Лівілію, які зацікавилися українською справою, а з окрема долею воєнків нашої армії на терені Франції. Так само і делегати з провінції виявили великий інтерес до наших справ, не дивлячися на те, що ця Федерація є чисто французькою організацією.

Так само і серед населення міста Ман найшлися люде, що не тільки знають Україну, але і виявляють до її справ велике зацікавлення. Так, один із вчителів місцевого ліцею п. Баумгартнер (альзасець) був навіть на Україні в Папській місії допомоги голодуючим і прекрасно ознайомлений з станом річей на Україні, так що нашим делегатам не було чого додавати до того, що знає про Україну п. Баумгартнер.

Загальне вражіння з конгресу дуже добре. Ті симпатії, що зазнали наші делегати навіть од незнайомих французьких делегатів свідчать про те, що наша справа не є для них незнайома і що симпатії до них єсть.

В зв'язку з прийняттям нашого товариства до складу Федерації та в зв'язку з тими перспективами, які одкриваються, очевидно, розів'ється праця товариства, яка вимагатиме від членів його великої діяльності та енергії не тільки серед самої Управи, але і од місцевих філій.

Ч.

З широкого світу

- В Атенах відбувся 4-ий міжнародний психо-фізіологічний конгрес.
- В Америці в м. Колумбус згоріла велика в'язниця. Загинуло з 5000 в'язнів — 300 душ.
- Японський імператор вислав до Англії в якості надзвичайного посла свого брата князя Такаматсу.
- В пам'ять двохтисячеліття народження Віргілія італійський уряд наказав видати репродукцію манускриптів поета, що знаходяться в Лаурентинській бібліотечі у Флоренції. Мають вийти також марки його пам'яті.
- В Парижі при катастрофі у підземній залізниці поранено 70 душ.
- В Празі відбувся 3-ий міжнародний учительський з'їзд.

- Англійський наслідник, повертаючися з Африки, подорож з Марселею до Лондону зробив на авіоні.
- В Римі відбулося весілля дочки Мусоліні.
- Американський сенат зменшив річну норму емігрантів з Європи з 150 тис. душ до 80 тис.
- В Варшавському полпредстві викрито в коміні підозрілий вибуховий апарат. Є підозріння, що ІПУ нарочито інсценізувало цей атентат для того, щоб дати змогу совітській пресі вести войовничу кампанію.
- Французький парламент прийняв остаточно закон про обов'язкове соціальне страхування працівників.
- В данському Шлезвігові знайдено підземні озера нафти.
- В Варшаві розпочалися наради польсько-румунської конференції перегляду торговельного договору.
- До Франції прибув на 2 місяці марокський султ н.
- Відкрито для публіки радіо-телефоничний зв'язок Англія-Австралія.
- Оpubліковано проєкт пан-Європейської Федерації графа Куденгове.
- Італійський уряд обертає вілу Сен-Мартен, в якій жив на острові Ельбі Наполеон, в музей імені великого імператора.
- Начальник Н'ю-Йоркської поліції опублікував документи, що торкаються большевицької пропаганди в Америці.
- В Брно в Чехах відкрито інститут дослідження передісторичної людини.
- Арештовано лідера індуських націоналістів Ганді. Організована ним «кампанія цивільного непослуху» в багатьох місцях перейшла до відкритого повстання проти англійської влади.
- У Вотчестері коло Капу (Південна Африка) прийшло до серйозних сутичок між поліцією та тубільцями.
- Недавно Ловельською обсерваторією відкрито найдалшу з знаних небесних тіл планету. Вона знаходиться в 45 разів далі від сонця ніж земля
- Мусоліні дав інтерв'ю редактор ві «Берлінер Тагеблят» Вольфові, в якому заявив про важливість співпраці Італії і Німеччини в кількох важливих питаннях міжнародного характеру, з окрема що-до справедливого розподілення колоніальних мандатів.
- Відбулася 59 сесія Ради Ліги Націй.
- Німецький посол у Москві: фон Дірксен має бути замінений послом в Анкарі — Надольним.
- В Осло помер Високий Комісар Ліги Націй в справах біженців д-р Фритіоф Хансен. Покійний народився в 1861 р. В р. р. 1895-6 на кораблі «Фрам» зробив свою славнозвісну експедицію до північного бі уна. Після великої війни був призначений Високим Комісаром, керував д допомогою акцією в СССР під час голоду в 1921-22 р. р. Після організував справу допомоги біженцям за кордоном, почавши з того, що відправив кілька тисяч їх до совітів, де вони загинули. В своїй акції на користь еміграції, нічого не розуміючи в українських справах, до українських емігрантів не ставився прихильно. Як відомо нашій еміграції, його відношення до українців викликало протестуючу брошуру проф. О. Шульгина.

Творімо монумент С. Петлюрі в Парижі.

Хроніка.

З Великої України.

— Могила Т. Шевченка. Бюро Шевченківського комітету підняло клопотання про приєднання до державного заповідника «Могила Т. Шевченка» садиби М. Біляшевського, «Жняжої Гори» та «Мар'їної Гори». Крім того піднято клопотання про будову окремого будинку для музею на могилі Т. Шевченка («Пр. Пр.» ч. 93 з 22. ІУ).

— Курси по підготовці аспірантів. По великих містах України — в Києві, Харькові, Одесі та Дніпропетровському відкриваються з 1 червня 4-хмісячні курси по підготовці аспірантів на професорів високих шкіл. Всього буде прийнято 500 осіб — інженерів, агрономів, лікарів і т. д., як рівно ж і робітників та службовців («Пр. Пр.» ч. 92 з 21. ІУ).

— Бібліографічна конференція. В днях 26-27 квітня відбулася в Києві бібліографічна конференція скликаєна Науково-Дослідчим Інститутом Книгознавства. Конференція має на мала скоординувати бібліографічну роботу в м. Києві. На конференції зачитано такі доповіді: 1. Стан бібліографічної роботи в наукових установах та плани до його поліпшення, 2. бібліографічна робота київських наукових та науково-дослідчих установ, 3. державна бібліографія на Україні та її зав-

дання в зв'язку з вимогами наукової роботи, 4. робота бібліографічної комісії при Всеукраїнській Академії Наук, 5. Звіт підкомісії для складання української каталографічної інструкції («Пр. Пр.» ч. 95 з 25. ІУ).

— Вечір польської поезії та музики відбувся 27 квітня в домі наукового робітника в Києві («Пр. Пр.» ч. 95 з 25. ІУ).

— Конкурс фотографій пам'ятників матеріальної культури. Всеукраїнський комітет охорони пам'ятників матеріальної культури на Україні переводить всеукраїнський конкурс фотографізації цих пам'яток для як найширшого їх виявлення. Конкурс триватиме до 1 вересня. За кращі фотографії визначено премії в 300, 200 й 100 карб. Після закінчення конкурсу буде влаштовано виставку одержаних фотографій («Пр. Пр.» ч. 94 з 24. ІУ).

— Жінки-командири в технічних військах та військові лікарі. Згідно з останнім розпорядженням, жінки будуть прийматися до технічно-військових шкіл, де з них будуть формуватися командири для технічних війск. Крім того жінки будуть допускатися до війська, як військові лікарі («Пр. Пр.» ч. 96 з 26. ІУ).

— Вирок в справі зловживань в лісовому господарстві. Надзвичайна сесія Найвищого суду УССР в Житомирі засудила 5 дирек

торів різних установ, що обвинувачені у зловживаннях в лісовому господарстві України, — до розстрілу: 7 чоловік засуджено до в'язниці на 10 років з суворого ізоляцією та кільки осіб на менші строки («Пр. Пр.» ч. 95 з 25. ІУ).

— Сівба на Київщині не перейшла добре. — Сівба на Київщині затрималася через брак сівалок та через те, що Насінньосіллка, яка розподіляє насіння, зробила велику надцінку на нього, доходячу до 300 відс. За горох, наприклад, який Насінньосіллка купувала у селян по 60 коп. за пуд, вимагають тепер з селян 2 кар. 40 коп. Насіння в Київській окрузі не протруєне, план протруєння виконано усього на 4 відс («Ком.» ч. 112 з 23. ІУ).

— Зінов'ївський завод не додав Київщині 135 сівалок, які мусів додати за планом. Цим Київщина перед сівбою була поставлена в скрутне становище, і совітські уряди наказали для Київщини негайно переслати машини із Сталінської округи, де відносно є більше сівалок. Коли ці машини прибули на Київщину, то виявилось, що це були старі іржаві і розбиті машини, які не можна було використати («Пр. Пр.» ч. 94 з 24. ІУ).

— Робітники - колективізатори дезертують. Як відомо, для переведення колективізації большевики вислали на Україні на села 25.000 робітників в якості інструкторів. Цих робітників по селах стріли дуже вороже й в багатьох місцях їм не дали жадного утримання, або поставили возити гній. В результаті були випадки, коли командировані робітники не витримували й просили про поворот до фабрик, а 11 чоловік навіть дезертували, за що притягнуено їх до суду («Пр. Пр.» ч. 97 з 27. ІУ).

— Великий брак риби. Рибальська кооперація України за перших десять днів квітня дала всього тільки 11,9 відс.

місячного плану, тоб-то 9.092 центнери риби. Всеукраїнська спілка мисливців і рибалок виконала місячний план за першу декаду лише на 4,2 відс. Пояснюється це головне відсутністю організації в цих совітських об'єднаннях рибалок та тим, що большевики не в стані рибалкам дати необхідне знаряддя («Ком.» ч. 107 з 18. ІУ).

— Спізнення потягів 30 відс потягів на Україні ходять із значним спізненням, яке спричиняється головним чином недбайливим ставленням залізничників до своїх обов'язків («Пр. Пр.» ч. 97 з 27. ІУ).

3 життя укр. еміграції.

У Франції.

— З життя Союзу Укр. Емігр. Організацій у Франції. 8 травня відбулося чергове засідання Генеральної Ради Союзу. Було заслухано доклади секретаріату: 1) Про фактичне передання рухомої бібліотеки до Громади в Дамарі, про улаштування цієї Громадою 10 травня вечірки для своїх членів, про запроєкування Радою цієї ж Громади екскурсії своїх членів до Парижу для огляду Бібліотеки С. Петлюри і віддання пошани Головному Отаманові на його могилі, 2) Про збільшення захворінь серед української еміграції у Франції і способи організування допомоги хворим. По обміркуванню цього пункту Ген. Рада ухвалила заснувати спеціальний фонд допомоги хворим і доручити одному з своїх членів виробити проєкт його фінансування, 3) Про запроєшення Громадою в Крезю на відкриття пам'ятника забитим підчас війни французьким воєнка. Ухвалюється делегувати п. М. Ковальського, 4) Про заходи направлені на організування в Лілю. Ухвалюється в принципі, коли буде потреба, делегувати туди одного з членів Ген. Ради. Далі Ген. Рада ухвалює де-

льні позики членам Союзу, постановлює командувати до Ліону заступника Голови Ген. Ради, та дає де-які вказівки секретарятові в справі підготовки 7-го з'їзду у Парижі.

— «Степовий Гість» у Парижі. В суботу 3-го травня Мистецьке Т-во в Шалеті дало свою виставу в Парижі — «Степовий Гість». Вистава пройшла на загальне дуже добре. Видно, що Мистецьке Т-во в Шалеті приклало багато праці і здобуло вже не аби які наслідки в своїй роботі. Учасники трупи вже вийшли по-за межі т. зв. «аматорської» атмосфери, і показали себе цілковито на висоті своїх відповідальних ролей, передаючи глядачеві в повній силі, як умови тих часів, в яких відбувається дія, так і особисті переживання героїв. Жіночі ролі виконані були бездоганно. Темпераментна і жвава пані Карпаухова дала ясний й зрозумілий тип молодой української дівчини тих часів — патріотки й ідеалістки, такий рідкий в теперішні часи. Повитий смутком образ матері її передала добре пані Омельченкова, хоч і видно було, що артистка за молода по голосу для таких ролей. Прекрасно справилися з ролями дівчат пані Н. Чистосердова та Свенціцька. З чоловічих ролей кожний учасник з окрема провів свою роль бездоганно. В ролі типового пана тих часів — був п. Гонтаревський, який виказав чималий талант, як в зрозумінню, так і в інтерпретації своєї ролі. П. Маслюк — герой п'єси дав образ повного життя, енергії та відданості справі молодого козака, який часом захоплював своєю грою глядачів. Надзвичайно тонко і влучно провів свою роль п. Бушило, давши тип характерного прислужника. Прекрасно пройшли комічні ролі — п. п. Фесенка та Іщука що від щирого серця примусили сміятися цілу салю. Обидва артисти справді виявили не звичайний талант в своїх ролях. Решта менших артистів, як і масові сцени не

мали дефектів, які часто трапляються в аматорських гуртках.

Дуже добре й надзвичайно гарно проспівав хор під орудою п. Ковгана думу про «Почаївську Божу Матю».

Видно, що товариство вже придбало велике майно. Костюми до п'єси як чоловічі, так і жіночі були бездоганні.

Загальне враження, як і вказано було, хороше. Видно, що праця, яку перевело Мистецьке Товариство в Шалеті, дала позитивні наслідки. Треба тільки побажати дальшого успіху і дальших змагань.

Але одночасно, не обійшлося і без плями. З Мистецьким товариством приїхав і оркестр, що грає дуже добре, і під час антрактів бавив публіку у дуже гарно скомпонованими українськими річима. Але річ в тому, що оркестра російська, і заграла одну річ, чисто московську, що справило на слухачів дуже негативне враження так, що деякі з публіки навіть реагували на це. Отже о кільки оркестра, треба визнати, дуже добра, то не треба вносити в чисто українську виставу ніякого московського душку, що може псувати гарне і щире враження від добре зіграної й проведеної п'єси.

— Вистава «Кума Марта» в Парижі. 10 травня в Парижі Український Артистичний Гурток дав виставу «Кума Марта». Що-до вистави, то треба сказати, що вона пройшла загальною добре. Вовода (п. Світличний — молодший) дав добрий тип воеводи, хоч в I акті його гра була трохи неупевнена. п. Миколаївська грала бездоганно. Самі тьмяні місця провели дуже добре. П. Манців дав дуже гарні сценичні дані, особливо визначився він доброю інтонацією голоса. Кума Марта — пані Железнова, як би не досить м'явий її перший вихід і слабе знання ролі — то її гра зробила б надзвичайне враження, особливо сильно і натурально вона провела сцену приз-

нання в коханню Р.манові та останню дію. Роллю Пафнутія п. Лютий, не дивлячися на його дані, виконав таким тихим голосом, що місцями зовсім не було чути. Добре провели ролі п. п. Голощук та Топольський. Надзвичайно від першої до останньої дії — провів свою роллю Гордій — п. Кукатий. Треба сказати ще, що суфлери як Шалетського товариства, так і Паризького зовсім забувають, що вони тільки суфлери, а не артисти, і виконують вони свої обов'язки до того голосно, що навіть в останніх рядах їх чути. І тому зрозуміло, що публіка протестує.

На загал вистава «Кума Марта» пройшла гаразд. Треба чекати далі поступу від гуртка.

— **Життя Військового Товариства.** Поступили пожертви на «Фонд інвалідів»: Від ген. О. Загородського по листу № 50: Правління станиці в Калішу — 50 зл., ген. О. Загородський — 5, Б. Ефремов — 2, В. Руданівський — 2, О. Савоськова — 2, підп. Хоритоненко в імені Т-ва допомоги емігрантам з України — 35, І. Дробітун — 5, Пінчук — 10, М. Літваківський — 25, А. Кубарецький — 5, Миколаєнко — 5, Гулемок — 3, Середський, Охрімчук по 1 зл., Левченко, А. Коханюк по 2 зл., Давиденко, — 5, підп. Микітін — 5, П. Рафальський — 20, С. Скрипка — 3, Правління Укр. Спілки Воєнних Інвалідів в Каліші — 50, в імені Волинців-Командир 2 Волинської стрілецької дивізії ген. О. Загородський — 100 зл. Разом 338 злотих. (Продовження буде).

— **На хуторі Військового Т-ва.** Поступово провадиться чергова робота по обробці ґрунта. Більшу частину ґрунта вже засаджено капустою, горохом, цибулею, часником, картоплею, салатом та инш. Багато допомогли працюю на ґрунті пп. Казимирчук, Шмалій, Хоменко, М. Шульгин, пані Шульгинова, Литвиненко, Мещанинець, пані Коваліва, Рудичів та п. Половик і пані О. Половик.

Від пані Ковалівог та Половик поступили пожертви квітами та насінням.

— **Від Управи Т-ва.** З огляду на необхідність сталого догляду і роботи на хуторі, Управа пропонує одному з членів Т-ва оселитися на хуторі. Управа змогла б дати безкоштовно: помешкання (дер. барак на дві кімнати), опал і освітлення та право користатися городиною. Також Управа могла б придбати кур і кроликів, якими можливо булоб користатися на певних умовах.

Раз на тиждень дається право безкоштовного проїзду до Парижу. Осіб що виявили б зацікавленість в цій справі прохається зголоситись до Управи Т-ва до 1 червня.

— **Крезо.** В суботу й неділю 10 і 11 травня до Крезо приїхали ген. О. Удовиченко, голова т-ва б. вояків армії УНР у Франції, та п. М. Ковальський, Голова Громади у Парижі, делегований Генеральною Радою. Відвідини ці стояли у зв'язку з двома подіями, що відбулися в неділю в Крезо.

По-перше, свято відкриття пам'ятника полеглим у велику війну крезотянам. Наша філія військового товариства та громада отримали запрошення взяти участь у величавому поході та в церемонії відкриття цього монументу і покладенню вінків після відкриття. Церемонія видалася дуже величаво. Народу зібралося до Крезо з околиць до 6.000. Було там представлено біля 85 організацій з своїми прапорами. Звичайно майже всі — це французькі організації. Завдяки прихильному відношенню мера Крезо, паризького адвоката Батая, відомого оборонця грузинів у справі Вешапелі, та п. Перюшо, голови французьких комбатантів в Крезо, — українці спромоглися представити свої організації дуже імпозантно. Два прапори національні (один місцевий, другий — Т-ва, привезений з Парижа) гордо повівали спереду величавої колони українців, душ в 70, вишкотованої по 5 у ряд, під командою

п. Романюка, голови філії Т-ва б. вояків УНР в Крезю. Прапори несли лицарі Залізного Хреста з орденами на грудях. Що ще треба відмітити, це те, що місце нашої делегації, як і колони в процесії було відведено перед російськими комбатантами і колонією, так що російські прапори лишалися позаду. Це треба однести з одного боку на рахунок діяльності і настирливості наших громадян і військових у Крезю, з другого і на прихильність відношення мера Батая та французьких комбатантів особливо їх голови, п. Перюшо. Не дивлючися на всі старання та інтриги росіян, що не хотіли ставати позаду українців, їхні заміри пішли марно.

Сама церемонія випала дуже гарно. Прекрасну промову сказав мер міста Крезю, присвячуючи її тим 879 крезотяпцям, що найшли смерть на полі бою.

Від українців було покладено два вінки: оден поклали — ген. О. Удовиченко і п. Ковальський, другий — п. п. Бакум, голова Громади, та Романюк, голова філії Військового Т-ва в Крезю.

Вражіння на місцеву нашу колонію це свято справило дуже гарне, особливо втішила їх перемога над російськими замірами.

По обіді в кантині відбулися урочисті збори, присвячені 10-літтю закінчення Зимового Походу. Присутніх було понад 80 чоловік, а серед них дуже багато кавалерів Залізного Хреста, учасників Зимового Походу. На ці збори запрошено було і гостей з Парижу. Дуже вразила і розворушила одна деталь. Як тільки до сали вступив ген. О. Удовиченко, імпровізований хор зустрів його зразу ж бойовим гімном 3-ої Залізної дивізії — «Гей, нуте, хлопці, до зброї».

Розпочав збори промовою ген. О. Удовиченко, привітавши присутніх лицарів Залізного Хреста, вказавши на це велике свято, нагадав присутнім про його значіння в минулому і майбут-

ньому і про те, які обов'язки воно викликає у вояків армії УНР сьогодні. Одночасно торкнувся промоваць сучасного становища України, праці української еміграції та перспектив на будучину.

Потім п. Ковальський виголосив коротенький ферват про Зимовий похід, його перебіг з початку до закінчення.

Після нього слово взяв п. Ховхун, секретарь Громади, в якому коротко закликав до шанування військових традицій і шанування тих жертв, що їх було принесено за волю України.

Закінчилося свято співом національного гімну. Після того в іншому кафе одбулася спільна чашка кави, де були присутні багато місцевих громадян та військових разом з гостями. В теплій розмові провели час присутні.

Окремо потім лицарі Залізного Хреста вітали ген. О. Удовиченка, в більшості, у минулому вояки 3-ої дивізії. Примітно було бачити, як схоронився у цих бувших військових, тепер звичайних робітників, великий пієтет до особи ген. О. Удовиченка, якого вітали, влаштувуючи йому овації.

Приїзд гостей з Парижу спричинився у великій мірі до об'єднання, як громадян, так і військових, що вони показали своєю великою присутністю. Треба тільки побажати, щоб ці настрої виявлялися і надалі, та щоби до творчої праці навколо органів Громади й Військового Товариства, які вкладають багато сил та енергії до національної справи серед тяжких та несприятливих умов в Крезю, стало ще більше людей. Грунт для праці є, вона може бути плодотворною, як показали наслідки її в неділю 11 травня.

— О д е н л е-Т і ш . Управою Української Громади було влаштовано загальні Великодні розговини, в яких прийняли участь члени Громади, члени Драматичного гуртка й хору при Громаді та члени місцевої філії

т-ва б.вояків армії УНР. В розговинах прийняли участь і деякі сімейні місцевої української колонії.

18 травня заходами Управи Громади Українське Драматичне Т-во в Омекурі мало дати виставу драми В. Винниченка «Між двох с л». Після вистави концертний відділ.

— 11 травня місцева філія т-ва б. вояків урочисто обходило 10-ту річницю закінчення Зімового Походу. Управа Української Громади на цей день відступила помешкання клубу, а бувші вояки прикрасили його ялинкою та рушниками прекрасно вигаптованими панією Ткач-Софроненко. На чільному місці портрет св. пам. Головного Отамана С. Петлюри та командуючого армією ген.пор. Омеляновича-Павленка удекоровані прапором місцевої Громади.

Банкет відкрив Уповноважений Управи т-ва підполк. Нетреба, який зупинившись на значінню Зімового походу в боротьбі за незалежність, привітав присутніх лицарів Залізного Хреста та побажав «многі літа» носіям слави українського війська.

Хор під орудою п. Сидоренка виконав «многі літа» і бучні вигуки «слава» були доказом гордості за славне минуле нашої армії.

Продовжуючи свою промову підполк. Нетреба закликав всіх присутніх вшанувати пам'ять тих хто життя своє віддав за святу ідею визволення і сумні звуки «Вічної пам'яті» нагадали про тих товаришів по зброї, що загинули в боях за волю та державність.

Від імени лицарів Залізного Хреста п. Калениченко, дякуючи п. Нетребу за привітання, проголосив тост за здоровля Голови Товариства б. вояків у Франції ген. О. Удовиченка.

П. П. Гревезірський та Ключко оповіли присутнім про славні бої «волинців» та «чорних заporожців» у Зімовому поході, і полилася щира товариська розмова про славне незабутнє

минуле. Аматорський оркестр загравав танці. Підчас вечірки зроблено збірку на будівлю при-тулку для інвалідів війни й праці.

— У неділю 11 травня через Париж до Тулузи проїхала партія укр. емігрантів (30 душ) на сільсько-господарські роботи, головним чином на виноградники. Партія складається з б. вояків армії УНР і кількох урядовців. Партія приїхала по річному контракту, вистараному УЦК у Варшаві. Умови праці звичайні. Проїзді в супроводі одного з членів Ген. Ради відвідали Бібліотеку ім. С. Петлюри, вклонилися могилі Головного Отамана, побували в редакції «Тризуба» і в той же день вирушили на місце призначення.

Оскільки нова партія емігрантів осяде на працю в одному місці, остільки, очевидно вона створить свою невелику організацію.

В Чехії

— Доклад проф. Яковлева. З рамени комісії в справі Харківського процесу в Подсборадах 4 травня б. р. відбувся доклад проф. Яковлева на тему: «Харківський процес з юридичного погляду».

Юридичний аналіз як самого суду, склад його, характеру прокуратури і оборонців, так і цілого перебігу процесу дає підстави твердити, що в Харкові відбувся не суд, а розправа над підсудними. Суд — Найвищий Суд — не має в своєму складі ні одного кваліфікованого юриста і можна з певністю твердити, що всі судді — представники пануючої партії. Прокуратура представлена аж надто сильно. До державних обвинувачувачів додано ще громадських, прокурорів від «суспільства», проти цього, адвокатів, порівнюючи з кількістю прокурорів і підсудних було мало. Але і поведінка адвокатів на суді зовсім не подібна до звичайних методів адвокатської праці.

Адвокати теж обвинувачували, і кожний із них в тій або іншій мірі підкреслював цю обставину, що вони — лише допомагають прокуратурі. Аналіз процесу самого приводить докладчика до висновків, що цілий процес був заздалегідь підготований умілою рукою. Підсудним задавалися запитання, на які вони відповідали так, як це було їм наказано чи підказано. Докладчик зазначив ту тяжку атмосферу, в якій доводилося перебувати підсудним, коли не лише адвокати, але і ціла зала суда — це ворожий для них табор. Ніхто не сміє висловити своє співчуття і підтримати тих, хто сидів на лаві підсудних. При кінці докладчик зазначив, що по всіх даних велику роллю в процесі відіграла провокація і зупиняється з окрема на загальної і незрозумілій поведінці Ніковського.

— Відгуки про процес в чеській пресі. Орган німецької соціал-демократії в ЧСР «Sozial-Demokrat» містить в числі від 6 травня статтю П. Феденка. В цій статті автор зупиняється над причинами, які привели большевиків до заарештування цього процесу в тій формі в якій він відбувся—незадоволення укр. селянства, їхні змагання до боротьби з московською владою і роля в цих змаганнях української інтелігенції побудили большевиків поставити собі мету — знищити цю інтелігенцію і скомпромітувати український визвольний рух. Зупиняється над перебігом процесу і підкреслює роллю провокації в цій справі. При кінці зазначає становище української соціал-демократії і приводить загрозу Любченка, розправитися з всіма членами «закордонного СВУ».

— «Lidové Noviny» — орган лівих демократів (з 21. IV) теж вмістили в приводу виroku більшу замітку, в якій зупиняються над причинами і розвитком національного руху на Україні. Газета приводить деякі моменти із тих закидів,

що їх ставилося підсудним. Так наукове шкідництво: при складенню словника замість міжнародне вживаних слів заносилися слова українські. Газета із здивуванням зазначає що це не є питання зради, а наукової доцільности. Так само, пише газета, завідуючий школою Т. Шевченка в Києві Дурдуківський, розбираючи твори Шевченка, не представляв цього поета, як пролетарського, лише як національного пророка. «Тут на судовий форум поставлено було питання, чи сміє історія літератури вживати иншого методу, ніж соціологічно-марксистський. Була тут перед судом не лише державна зрада, але і ідеологія. Але зрештою цьому у світлі не можна дивуватися».

— «Narodni Politika» (з 30. IV), орган безпартійних демократів, в статті, що написана з приводу гострої ноти совітів Польщі, зазначає: «недавній процес большевиків проти українських визвольних змагань прозрадив внутрішню слабкість совітів».

— В Українськiм Історично-Філологічнiм Товариствi в Празі дня 13 травня 1930 р. о 15 ч. в помешканні Mala poslucharna відбулися доклади дійсних членів: 1. Шульгина, О. Я. — «Боротьба навколо Ж. Ж. Русо в Женеві та його власне поводження». 2. Чеховича, К. В. — «Музичні ритми Шевченкових віршів».

В Польщі.

— Шевченківське свято в Ченстохові. Для вшанування річниці смерті Т. Шевченка 29 березня в помешканню УЦК в Ченстохові зібрані запрошені гості та ціла українська колонія і його околиць, як надніпрянці, так і надністриянці. Свято відкрив коротким привітанням керівник Відділу в Ченстохові лейтенант флоти Шрамченко. Після нього п. Микола Ландяк

виголосив реферат про значіння Т. Шевченка, яко національного поета. Після реферату під керівництвом п. Степана Паладійчука, як завідуючого артистичною частиною свята, було виконано кілька співів та декламацій з Шевченка. Потім хор відспівав «Заповіт» та національний гімн. Після закінчення відбувся спільний чай, на якому присутні провели дуже гарно час у розмовах, у співах, у балачках. До загального успіху свята спричинилися і другі члени Шевченківського комітету п. п. Басенко, Клепацький та Кулак. З ініціативи керівника Відділу УЦК цей комітет перетворився в комітет по вшануванню пам'яті Головного Отамана С. Петлюри та - Франка.

— Свято Шевченка в Лодзі. В неділю 6-го цього квітня відбулася урочиста академія, присвячена пам'яті Т. Шевченка.

Улаштувала академію, згідно ухвали Загальних Зборів від 9.III б. р. обібрана на тих же зборах нова Управа Відділу в складі: Голова — п. Марченко Г., Заступник Голови — п. Ліницька М., Скарбник — п. Нагнибіда І. та Секретар — п. Шандрушкевич О.

Академія розпочинається вступним словом Голови Управи пані інж. Марченкової, котра в чулій і змістовній промові окреслює мету і значіння Шевченківських свят, проводить паралель між політикою російського уряду за часів царату і більшевизму по відношенню до національних змагань нашого народу, і закликає до праці і продовження боротьби з віковичним ворогом.

Настрій, викликаний вступним словом, був поглиблений чудово виконаним «Заповітом», що проспівав хор під орудою п. Шарка.

Далі виголошуються два реферати: з метою ознайомлення польського суспільства, якого було дуже багато на академії, реферат в польській мові п. проф.

Лотоцького — «Шевченко, як ідеолог української справи», зачитує п. Баріло; в українській мові виголошує реферат «Головна думка в творах Шевченка» — п. Нагнибіда І. Життя і праця поета та схарактеризування тих політичних і національних умов, в яких це життя і праця проходили. А лейт-мотив цього доклада — це любов безмежна поета до своєї батьківщини і заклик до створення «своєї хати».

Цим закінчується перша, офіційна частина академії. По невеликій перерві розпочинається концертний відділ.

Не дивлячись на те, що сталого хору українського в Лодзі немає, і що тільки дякуючи Управі спеціально для академії його удалося зібрати, та не зважаючи на брак часу на співанки, всеж хор під орудою п. Шарка дуже гарно виконав свій програм.

Нова особа у нас в Лодзі п. Радченко (тенор) був прекрасним партнером п. Немоловського (баритон) у виконанню дуетів: «Де, ти, бродиш, моя доля», та «Коли розлучаються двоє». На роялю акомпанувала п. О. Шандрушкевич.

Історична дума «На руйнування Січі» у виконанні п. Радченко (соло) викликала щире захоплення присутніх.

Декламації дітей творів Т. Шевченка (Сонечко — 10 років, Байдаківна — 7 років, Чоботарів — 8 років) і особливо Шандрушкевича М. (10 років) викликали на салі бурю оплесків, серед чужинців, здавалося, ці оплески було викликано не так умінням декламації, як тим почуттям, тою експресією, з якою декламувалися твори Шевченка.

Саля (У. М. С. А.) під керівництвом п. інж. Ліницької була гарно удекорована: на сцені з боку на столі, що був прикритий килимом — великий портрет Т. Шевченка, прибраний українським рушником, живими квітами, ялинкою. В глибині сцени — великий тризуб, шитий зо-

лотом на синьому оксамиті. Сцена удекорована прапорами, а сцеля — ялинкою.

При вході до салі гостям пропонувалися п. Ліницькою та п. Нагнибідю програмки в чудових художніх обкладинках у виконанню п. Оксани Шандрушкевич.

Загальне вражіння від академії як у членів колонії, так і у чужинців залишилось надзвичайно гарне. Заля була переповнена, багатьом не вистачило місця сидіти.

По закінченні академії Голова Відділу п. Марченко від імени Управи Відділу подякувала виконавцям програму і гостям, що своєю присутністю на академії вшанували пам'ять Т. Шевченка.

Треба особливо підкреслити надзвичайну активність і організаційні здібності, що проявила Управа в улаштуванню академії.

В Туреччині

— З життя української колонії в Царьгороді. І9 квітня, у велику суботу п. п. Мурський та сотн. Забелло в імені укр. колонії в Царьгороді піднесли Його Високопреосвященству — митрополиту Борису — замісникові болгарського екзарха в Царьгороді, дві відомих кожному українцеві стилізовані українські ікони — Спасителя та Пречистої Диви, гарно вправлені та вкриті вишиваними пансю Забелло українськими рушниками. Делегація, сказавши відповідне слово та подаючи українські нисанки власного виробу, склала свої побажання з нагоди великодніх свят. Цей подарунок дуже вразив та розхвилював митрополита Бориса, великого приятеля українців, і він, поставивши перед собою ікони, довго та з радістю їх оглядав, дивуючися чудовому мистецтву українського артиста-малюра та народніх вишивок України, по яким було вишито рушники. Це між иншим вишивалося по зшитку вишиванок,

надісланих пансю Оленою Кисілевською з м. Коломиї. Дивувався також митрополит Борис і чудовому та незрозумілому виробу писанок українцями.

Цотім митрополит Борис покликав архимандрита та доручив йому помістити українські ікони десь на відповідному місці вівтаря болгарської церкви, що при скзархаті. Українці запропонували собі послуги, і врешті решт усі на чолі з митрополитом пішли до церкви, де довго намічавши місця для ікон, помістили їх над дияконськими дверима обіч вівтаря. Українці вкрили, як слід, ікони рушниками і митрополит сказав архимандритові відправити відповідну службу з посвяченням святою водою ікон та з поминанням імен жертводавців — представників української колонії в Туреччині, на чолі списку котрих українцями було поміщене ім'я президента УНР — Андрія.

По відправі служби всі перейшли до салі митрополита. Митрополит в розмові, між иншим, сказав українцям, що «сьогодні вночі під час Великої Служби з об'явою «Христос Воскрес» уся болгарська колонія м. Царьгороду побачить в церкві дари українців, і це буде мати велике значіння до єднання братніх народів».

На прошення митрополит Борис запросив українців одвідати службу Божу у святу неділю в другій болгарській церкві, що на березі Золотого Рогу — поблизу Вселенського патріархату.

— 20 квітня у велику Неділю делегація українців в складі п. п. Мурського Володимира, Забелло Миколи — сотника, Голови Громади, та Хвилі Дениса, голови кубанського земляцтва в Громаді, прибула до болгарської церкви, що на Золотому Розі, в т. зв. місцевості Фенар.

Після врочистої служби Божої та обрядів посвячення яєць, українці разом з представниками болгарської колонії в Царь-

городі були запрошені до салі болгарської школи, що міститься в історичному будинку, подарованому разом з землею під болгарську автокефальну церкву Стефанак-беєм, відомим для болгар діячем по визволенню болгарської церкви. Там в салі українці були представлені болгарському послу в Туреччині, консулу і другим видатним болгарам в Туреччині. Виявилось, що це що—року збираються усі болгари там, де колись велася боротьба за волю їх церкви, щоб вшанувати пам'ять великих людей-борців. Ця традиційна збірка дуже подобалася українцям.

Під час розмови хор учнів гімназії виконав дуже гарні болгарські та македонські пісні, так часами подібні до наших веснянок. Усім присутнім були піднесені цукерки та яєчка. Бажаючи класти пожертви (писанки, гроші на церкву).

Взагалі вражіння залишилося добре, а відносини між болгарами та українцями почали набирати характеру рівних та постійних відносин двох братніх народів, історія котрих майже однакова.

— Після відвідин болгар ця ж делегація привітала з Великоднем і Його Святійшество Вселенського Патріарха в його резиденції — в Фенарі. Він був дуже радий бачити українців і охоче з ними побалакав на сучасні болочі теми (харківський процес, справи колективізації на Україні, закриття церков на Україні і т. и.)

† Д-р Василь Білецький. 23 квітня на четвятий день Великодніх Свят в м. Царьгороді в болгарському шпиталі помер д-р. Білецький Василь Олександрович, родом з Чернівщини. Покійний прибув до Туреччини з Галичини (м. Болевів) місяця три тому назад. Помер він від раку у шлунку в страшенних муках. Найвидатніші громадяне української колонії разом з представником УНР в Туреччині взяли участь по клопотам у відповідному похороні земля-

ка. Поховано д-ра Білецького на другий день смерті — 24 квітня на грецькому кладовищі в Шішлі. Останню службу покійному правив пан-отець Євген, єдиний з українського духовенства священник на Туреччині. Серед присутніх відмітимо: представника друзів-азербейджанців — Алі-бея-Джабієва, панство Мурських, панство Забелло, пані Черненко Марію, п. п. Вітинського Василя, Самойленка Володимира та Хвилю Дениса.

По відспіванню домовину небіжчика було обвинено українським прапором, з яким його її опустили в могилу. Хрест перев'язали широкою українською стрічкою, а могилу прибрали жовто-блакитними квітами. Це зробило величезне вражіння на випадково присутніх росіяни, і вони відмітили єдність у українців в пошані до померлого земляка.

Після похорону усі присутні були запрошені на традиційні християнські поминки.

— 2 травня в дев'ятий день смерті д-ра Білецького на його могилі п.—отцем Євгеном було відправлено панахиду в присутності представників української колонії.

Могила небіжчика д-ра Білецького записана під ч. 58.854 в книгах канцелярії грецького кладовища в т. зв. Шішлі, передмістю Царьгороду.

В Австрії

— Діяльність Укр. Допомогового Комітету у Відні. Життя у Відні відновилось з 5 січня с. р. після загальних зборів, що поставили Упра іт-ва нові конкретні завдання, а також постановили увійти в контакт з Головною Еміграційною Радою. Йдучи по лінії ухвал Празької конференції, Управа Комітету заснувала у Відні прес-ве бюро «Ост-прес». Це пресове бюро до 1 травня випустило 18 бюлетенів, умістило в різних газетах кілька статей, зав'язало ширші зв'язки з чужоземною пресою і по-

літичними діячами. Комітет взяв ширшу участь також і в організації протестів проти релігійних переслідувань на Україні. Голова Управи п. Чайка був делегований до Комітету Йосафата, що займався переведенням цієї акції в цілій Австрії. Тепер Комітет готуєть я до улаштування академії пам'яті Головного Отамана. Комітет не терпляче чекає 2-ої конференції Головної Ради і його прийняття до неї, яке йому дасть можливість тісніше увійти в організаційний зв'язок з іншими членами Гол. Ради.

— З Відня повідомляють, що звідти має виїхати до Америки ген. Краус. Завдання його — те саме, що і полк. Коновальця — зібрати в Америці гроші на роботу «Проводу Націоналістів». Свого часу, коли до Америки їздив полк. Коновалець, збір не вдався; отже «Провід» думає що цю місію ліпше виконає ген. Краус. Націоналісти між іншим вже ведуть переговори з Народнім Союзом в Америці, щоб цього разу останній дав на «військові цілі» не 800 дол. як Коновальцеві, а що найменше 3.000. Проте самі не мають певности, бо знають, що зновому світі зараз безробіття, а крім того й акція їх не користується співчуттям.

Листи до Редакції

Шановний Пане Редакторе,
Не відмовте вмістити на сторінках Вашого тижневика наступне:

Вояки армії УНР, зібравшись разом з лицарями ордена Залізного Хреста, 6 травня с. р. в Українській Громаді на спільну вечерю, вшанувавши пам'ять померлих лицарів ордена Залізного Хреста та всіх полеглих за визволення батьківщини, шлють свій щиро сердечний привіт всім лицарям ордена Залізного Хреста і всім борцям за волю отчизни, розкиданих волею долі по всіх усяодах. Здоровлять з великим святом та бажають скорого повороту на

батьківщину, де разом і гідно будемо святкувати цей день.

Слава лицарям ордена Залізного Хреста, слава нашим воякам!

З доручення зібраних Управи Шалетської Громади
Пашин (—) Голова Управи.

Мих. Левицький (—)
секретарь.

Ласково прошу вмістити в шановному журналі відозву до Запорозжів такого змісту:

16 квітня помер один з видатніших старших Запорозжів сотник Твердовський. Наш обов'язок зберегти могилу, а тому мусимо поставити відповідний пам'ятник. Для цього потрібні гроші. Звергаюся до всіх Запорозжів, що перебувають по різних країнах, з закликом виконати свій обов'язок перед небіжчиком та спільно зібрати потрібні на це гроші.

Т-во Запорозжів у Франції доручило справу замовлення пам'ятників сот. Чубові, якому і належить надсилати гроші. Адреса: A. Tchouv. Esch s. Alsette. 25, Rue du Clair Chêne. Luxembourg.

В імені філії Товариства б. Вояків армії УНР у Оден-летіші приношу сердечну подяку Управі Української Громади за ласкаво відступлене помешкання клубу для улаштування свята 10-ої річниці закінчення Зімового походу, а також всім присутнім на святі, що працюю своєю та ширими грошевими датками спричинилися до художнього та матеріального успіху свята.

Особливе спасибі паням Павлинкової, Ткач-Софроненкової та Гаховичевій та п.п. Лісничому, Шелестюковій й Дідкові.

Т. Нетреба, підполк.

Уповноважений Управи Т-ва на район Оден-летіші Вілльєру.

Зміст.

— Париж, неділя, 25-го травня 1930 року, — ст. 2. — О Л о т о ц ь - к и й . Державний провід Симона Петлюри — ст. 3. — І . Р а п а с - s u s h . Дві години в бібліотечі імени С. Петлюри — ст. 28. В. С. З життя й політики — ст. 36. — О в с e r v a t o r . З міжнароднього життя — ст. 39. — З діяльності Т-ва б. Вояків Армії УНР — ст. 41. — З широкого світу — ст. 42. — Х р о н і к а . — З Великої України — ст. 44. — З життя укр. еміграції: У Франції — ст. 45. — В Чехії — ст. 49 — В Польщі — ст. 50. — В Туреччині — ст. 52. — В Австрії — ст. 53. — Листи до редакції — ст. 54.

Бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі

відкрита: в середу від 6-9 год., в суботу від 4-9 год. і в неділю від 1-5 год.
Випозичання книжок. Абонемент — 5 фр. місяшно. Висилка на про-
вінцію коштом абонента.

Адреса: 11, Square de Port Royal (15, Rue de la Santé) 1-ий поверх —
наліво.

Грошеві перекази слати на ім'я бібліотекаря: I Rudicev, 11, Square
de Port Royal, Paris XIII.

До залізних.

З приводу 11 річниці існування 3-ої Залізної Стрілецької дивізії, старшини дивізії, що перебувають у Франції, замовили хрест «Залізного Стрільця», по зразку затвердженому урядом.

Всіх залізних, що бажають набути хрест із стрічкою, художнє виконаний, просять зголоситися до п. Мілоцького, 42, Rue Denfert-Rochereau. — Paris 5-e.

Ціна хреста із стрічкою — 15 фр.

Незабором вийде книжка поезій

Є. МАЛАНЮКА

„Земля й Залізо“

Ціна 10 фр.

Замовляти в книгарні «Тризуб», 42, rue Denfert-Rochereau, Paris V)

Міжорганізаційний Комітет для вшанування пам'яти С. Петлюри випустив в Празі збірник пам'яти Симона Петлюри

Зміст Збірника такий:

1. Від Міжорганізаційного Комітету передмова.
2. М. Славінський. «Симон Петлюра»
3. І. Мазепа. «Творена Держава» (Боротьба р. 1919.
4. П. Феденко. «Повстання Нації».
5. В. Прохода. «Вождь та військо».
6. М. Добриловський. «З історії господарської політики незалежної України (1919-1920)».
7. О. Шульгин. «Закордонна політика У. Н.Р.»
8. С. Сірополько. «Освітня політика на Україні».
9. О. Бочковський. «З історії чесько-українських відносин».
10. В. Королів-Старий. «З моїх споминів про С. Петлюру».
11. Ф. Щербина. «С. Петлюра на Кубані».
12. К. Мацієвич. «На земській роботі».
13. В. Прокопович. «Остання подорож».
14. І. Гаврилук. «Перший військовий з'їзд».
15. «Листки із споминів» В. Кедровського, Г. Порохівського, В. Куща, В. Синклера.
16. А. Яковлів. «Парижська трагедія».

До Збірника додається портрет С. Петлюри фот. Губчевського та 16 світлин. Розмір Збірника 16-17 аркушів друку.

Збірник вийшов з друку в травні б.р. на день 4-ої річниці смерти С. Петлюри.

Збірник продається:

В Чехословаччині: Prof. A. Jakovliv, 14, U Riegrovych sadu, Praha XII.
У Франції: 42, Rue Denfert-Rochereau, Paris V., «Le Trident».
В Румунії: D. Herodot, Delea Veche, 7, Bucuresti.
В Польщі: Ukrainski Centralny Komitet, Podwale, 16 Warszawa.
В Канаді: General W. de Sikevych, 512, Bannerman Ave, Winnipeg.
Man. Canada.

Управа Міжорганізаційного Комітету для вшанування пам'яти
С. П е т л ю р и .

Редагус – Комітет.

Адміністратор : Іл. Коєнко.
Le Gérant : M-me Perdrizet.

Редакція і адміністрація: 42, rue Denfert-Rochereau, Paris(V)
Tél. Danton 80-03.

Для переказів у Франції: «Le Trident», chèque postal 898.50, Paris.